SVEN HEDIN

EN LEVNADS TECKNING

ALBERT BONNIERS FÖRLAG

STOCKHOLM

EN LEVNADS TECKNING

EN LEVNADS TECKNING

AV

SVEN HEDIN

STOCKHOLM

ALBERT BONNIERS FÖRLAG

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS BOKTRYCKERI 1920

FÖRORD.

Det är en förmätenhet utan like av mig att som utställare uppträda i en sal, vilken sedan långliga tider tillbaka varit en fristad för tavlor och teckningar utförda av landets förnämsta mästare.

Jag skulle heller aldrig hava trängt mig in som ett disharmoniskt avbrott i deras lysande rad och aldrig med en timme inkräktat på deras knappt tillmätta tid, om det blott gällt att göra allmänheten förtrogen med mina egna anspråkslösa utsvävningar i blyerts och tusch.

Endast avsikten med denna utställning och ändamålet för dess avkastning utgör en förklarande ursäkt för dess tillkomst. Liksom otaliga män och kvinnor i vårt land har jag känt mig manad att i någon mån bidraga till lindrandet av nöden i de länder där människor dö av hunger och svält i sina egna hem. Min hjälp kan icke bli stor. I förhållande till det elände som råder blir den, även i bästa fall, en droppe i havet, så mycket mer som en del av inkomsten skall tillfalla den i Stock-

holm öppnade skolan för krigsbarn. Dess framgång beror uteslutande på allmänhetens överseende och välvilja och framför allt på dess medlidande.

Man må komma till utställningen — icke i förhoppning att låta sina ögon tjusas av konstnärligt utförda teckningar, utan blott och bart med den övertygelsen, att besöket skall lätta den börda som bäres av en medmänniska eller förvandlas till ett mål mat åt en som hungrar.

Därför träda mina pennteckningar helt och hållet i skuggan. Det vore löjligt att bedöma dem från konstnärlig synpunkt. Ingen skulle för övrigt kunna kritisera dem strängare än jag. De äro visserligen icke förgängliga, bedrövligt fattiga spår efter en hopplös och fåfäng kamp på vägen till konstnärligt mästerskap. Mitt liv har gått i helt andra banor. Tecknandet har varit en bisak vid sidan av andra uppgifter. Med undantag av några sommarveckors undervisning i porträttritning med kol hos fröken Kerstin Cardon, under skoltiden, har jag aldrig haft förmånen av metodisk — än mindre av akademisk utbildning. Efter studentexamen hade jag dessutom aldrig tid därtill och allra minst sedan mina asiatiska resor, år 1885, eller för jämnt 35 år sedan, börjat.

Väl hade jag redan i min grönaste ungdom funnit ett stort nöje i att rita. Min far, som tecknade ypperligt och gjorde förtjusande akvareller,

uppmuntrade mig därtill. Sedan läxorna blivit bristfälligt inlärda, togos pappersbladen fram och fullklottrades med vidunderliga företeelser ur verkligheten och ur sagornas värld. För F. W. Scholander och hans illustrerade sagoböcker hyste jag en beundran lika gränslös som den, vilken jag ägnade en av hans döttrar. Doré blev sedan min mästare, och jag tröttnade icke på att »rita av» hans gubbar.

Det var icke utan att jag, vid 15 års ålder, ansåg mig mogen att imitera Scholander och till jularna överraskade familjen med sagor på vers och försedda med fantastiska teckningar. Ett par sådana finnas i behåll, men utlånas icke. De äro pojkaktiga, vildsinta eller sentimentala och alltid ovanligt intelligensfria. En av dem, från 1882, är prydligt textad på 36 kartongblad och försedd med illustrationer, somliga i blåkrita. Händelsen är indelad i nio sånger på blankvers, skildrande de fasansfulla äventyr och prövningar hjälten Arab-el-Cid måste genomgå, innan det lyckades honom att ur konungens av Hadramaut rövarhänder rädda den sköna An-al-Saba, dotter till kalifen i Bagdad. Med en oöverskådlig här av ryttare och riddare i rustningar och hjälmar, bärande sköldar och spjut och ridande snabbfotade dromedarer och ädla hingstar, tågade hjälten genom de arabiska öknarna. Det första äventyret timade i ett land

bebott av idel rytande lejon, som krävde sin tribut i knektar för att bevilja fritt genomtåg. Det andra uppenbarade sig i Samum, som svart och ogenomtränglig stängde alla vägar till Hadramaut och blott efter en ny åderlåtning av hären kunde bevekas till foglighet. Det tredje var en jättelik sfinx som helt enkelt slukade hnndratals ryttare och dromedarer med hull och hår.

Men hur det var så nådde man till sist Hadramaut och utkämpade en oerhörd batalj med konungens trupper. Affären slutade tragiskt. Hjälten stupade och i sin förtvivlan stötte prinsessan hans svärd genom sin ädelt avrundade barm. Här är berättelsen så rörande att man får tårarna i halsen när man läser den. Det ädla paret stuvades i en marmorsarkofag som sänktes mitt i ökensanden. De sista versraderna lyda:

Sedan drogo Arab-el-Cids kämpar
trötta hemåt genom öknens mödor,
hem till Bagdads rika dadelpalmer.

Slutvinjetten föreställer en skara arabiska ryttare bärande långa lansar. Solen går ned under en oändligt fjärran ökenhorisont, och långa skuggor glida över marken.

En annan julafton för omkring 40 år sedan uppvaktade jag familjen med en skildring av julens

firande i vårt hem, den längtan och spänning som föregick doppardagen, dansen kring granen, julklapparna och deras innehåll. Detta mästerverk upplästes med dråplig högtidlighet av premiäraktören Svante Hedin vid K. Dramatiska teatern, som hörde till stamgästerna vid julen.

I långa serier av fantasiutbrott, som sedan årtionden tillbaka hemfallit åt förgängelsen, brukade jag illustrera Franklins, Payers och Nordenskiölds polarfärder, kampen mot drivisen, fartyg som krossades mellan isberg, återtåg med hundslädar över oändliga polaröknar. Jules Vernes böcker, särskilt »En världsomsegling under havet», lockade mig också till framställningar i bilder, av vilka ett par överlevat förstörelsen och finnas i den utställda samlingen. En av dem föreställer några dykare försedda med lampor och sysselsatta i en skog av märkvärdiga alger. På en annan ser man en strid mellan tre män och en haj, utkämpad på havsbottnen. En tredje visar ett skepp med en väldig läcka i botten och ankaret hängande i sin kätting, sjunkande genom de dunkla djupen och nalkandes sin sista bädd av alger.

Dessa bilder äro från år 1880. Samma årtal bära även de efter fotografier gjorda porträtten av Nordenskiöld, pastor G. E. Beskow och Ferd. de Lesseps. Från 1882 är porträttet av F. W. Scholander.

Ännu äldre äro de tre kartorna över Frankrike, Italien och Spanien, den förstnämnda dagtecknad d. 4 april 1878. I deras övre kant sitta segelgarnssnodderna ännu kvar, medelst vilka de på papp uppklistrade kartorna kunde hängas upp på väggen — i barnkammaren.

Det dröjde icke länge förrän jag greps av ett fullkomligt storhetsvansinne i avseende på kartor. År 1881 påbörjade jag vid 16 års ålder tecknandet av en världsatlas, som efter två år låg färdig i sex mäktiga band om flera hundra kartor. Det märkvärdigaste med denna geografiska atlas är att hela upplagan utgöres av ett enda exemplar. Första bandet bär titeln »Norra stjärnhimlen och solsystemet» och innehåller teckningar i tusch, vitt på svart botten, över de förnämsta stjärnbilderna, planeterna och deras banor och inbördes dimensionsförhållanden, förmörkelser och faser m. m., samt ett antal olika projektionskartor över jorden.

Andra bandet kallas »Nordpolarländerna» och bjuder på kartor av Zeno, Barents och Linschoten samt moderna framställningar av Island, Grönland, Spetsbergen, Jan Mayen, Novaja Semlja, Asiens nordkust, Berings sund, arktiska Nordamerika m. m., samt cirkumpolarkartor över norrskenets frekvens, havsströmmarna, isbarriärer, nordväst- och nordostpassagerna m. m., samt kartor i Mercators projek-

tion över vegetation och djurliv, norra trädgränsen, tundrorna, klimatet, folkstammarna m. m.

»Nordpolarforskningens historia» är tredje bandets anspråkslösa titel. Det ritades under skolferierna sommaren 1882, och börjar med Cabot's resor till Labrador och Newfoundland, för att fortsätta med Cortereal, Cartier, Hudson, Button, Fox, James, Middleton, Danell, de Vlaming, Scoresby, Clavering och Sabine. Där märkas vidare Frobisher och Davis, Baffin och Bylot, John Ross och Parry, James Ross och Franklin, Kennedy och Inglefield, Koldewey och Payer, Torell, von Otter och Krusenstjerna, Jensen och Nordenskiöld, Kane, Hayes, Hall och Bessels samt Nares. Följa så M'Clure och M'Clintock m. fl., Barents, Naij, Loschkin, Rosmyslov, Pachtusov, Ziwolka, Moisjejev, Lütke och hela raden av ryska resande utmed Asiens nordkust öster och väster om det kap som bär Tjeljuskins namn. Och slutligen i prydligt präntade och textade blad Vegafärden, som ännu i dag, 40 år efter sitt fullbordande, står ouppnådd.

Fjärde bandet är ägnat åt Sveriges geografi från olika synpunkter och med ett stort antal kartor åstadkomna icke efter förebilder, utan efter statistiska handböcker. Där finnes bland annat en karta för vart och ett av i Sverige förekommande däggdjur, angivande dess utbredningsområde. »Det övriga Europa» är titeln på femte bandet, under

det att det sista är av mera heterogent innehåll, de geologiska horisonternas förekomst på jorden jämte bilder av ledfossiler, samt 204 småkartor, var och en visande utbredningsområdet av en representant ur den svenska fågelvärlden. En serie kartor över Sverige, Norge, Danmark, Holland, Tyskland och Ryssland i detta band äro dagtecknade mars 1880, alltså ritade innan Vega kom hem och gav mig impulsen till polarkartorna.

Men det är icke fråga om geografi den här gången, utan om en katalog över de »mästerverk» som nu äro utställda å Sveriges Allmänna Konstförening.

Första kapitlet.

TATARER I BALAKHANI 1885.

Då jag i augusti 1885 reste ned till Baku för att tjänstgöra som informator åt en pojke, vars far var ingenjör hos bröderna Nobel i Balakhani, hade jag tillfälle att redan under den långa järnvägsresan hålla skissboken i beredskap. Det var egentligen då jag började att rita efter naturen — icke längre efter andras teckningar eller egen fantasi.

Den första skissboken från denna färd är av blygsamt format, men innesluter dock en värld av städer, byggnader, landskap och människor från Finland, Ryssland och Kaukasien.

På dess första blad reser Åbo domkyrka sitt åldriga torn och på det andra står en rysk isvoschtschik alltjämt tåligt väntande på kunder. Med svajande vimplar i för och akter glider en ångslup under nedre bron över Aura å, och längre fram lossas lasten från ett fartyg i Hangö. Mellan kobbarna i finska skärgården nalkas vi Hälsingfors

och göra bekantskap med dess hamn, dess luterska kyrka och dess kejserliga palats.

Från Petersburg finnas inga bilder — det brusande livet på dess gator var alltför överväldigande för att skänka en tecknare ro att begagna pennan. Men från Vischera, Faustovo och Novo Kolomna stationer räddades flyktiga bilder, och någon gång gjordes hastiga skisser från kupéfönstret av bönder, gendarmer och stationskarlar, och av den väldiga floden Oka. Bangårdstorget i Rjäsan hör också till samlingen och en lustig grupp av bönder och bondkvinnor i tredje klassens väntsal å Grjäsis station. Över Usman, Voronesch, Liski och Novo Tjerkesk nalkas vi Rostov, där »Stora trädgårdsgatan» (Bolschaja Sadovaja), kejserliga bankens hus och den med lökformiga torn försedda domkyrkan eller »sobor» förevigades i mitt galleri.

Nu skymta Kaukasus jättar i fjärran, och en tjerkess med bältet fullt av kinschaler glömmer sig kvar på ett av mina blad. En kärra dragen av oxar är icke mindre frestande, och efter någon timme lyssna vi till Tereks brus under bron i Vladikavkas, staden som behärskar Kaukasus. Där ritar jag i förbifarten mitt första porträtt — en armenisk gosse, och där stuvas man i en ålderdomlig diligens dragen av fyra hästar — om man icke som jag och mitt ressällskap föredrar en egen tarantass, och far vid bjällrors klang förbi Kasbeks

1885

vitskimrande topp på Grusinska härvägen, där man nu för tiden susar fram i automobiler. Vi hamna i Tiflis' brokiga vimmel av pittoreska hus och fortsätta genom de ödsliga stäpper som utbreda sig ända fram till Baku.

Vintern 1885-86 vanskötte jag i Balakhani samvetsgrant mitt fögderi som informator och föredrog att göra utflykter till häst och rita av tatarerna i deras kala byar. Ett fåtal typer ur denna tidiga och talrika trupp av asiater återfinnes på utställningen och förråder att jag insåg betydelsen av att hålla på etiketten. Där läses t. ex. på en av dessa bilder: Hadji Farradj, 50 år, tatar, Sabuntji, hos Astar Bek, den 18 november 1885. Med denna diagnos, lika kortfattad som etiketten i ett herbarium, kan man nu efter 35 år, söka reda på mekkapilgrimens, hadjins, gravsten å Sabuntjis begravningsplats. Eller kanske han lever! Då kan man fråga honom om han minns, från den tid då han tjänade i Astar Beks hus, att en europé en gång bad honom sitta modell för ett porträtt.

Där återfinnas också Baki Khanov d. y., av furstlig släkt, och hans far Baki Khan. Den förre följde mig till Teheran där han sjuknade och nödsakade mig att fortsätta ensam.

Babasch var en 55-årig tatar tjänande som trädgårdsmästare hos Nobels ingenjörer i Balakhani;

Ali Hassan en pojke, vars namn har en klang av Tusen och en natt; Abil, en leskin, var stalldräng, och Jifim Mikhajlovitj en 24-årig kusk, en äkta ryss, fryntlig, godmodig och förnöjsam.

Bland den mängd av livlösa ting som tecknades under denna tid har jag utvalt endast tre bilder, en port i Baku gamla fästningsmur, tatarbyn Romani och eldsdyrkarnas, Zoroasters efterföljares tempel i Surakhani, där den heliga, ständigt brinnande lågan dock redan vid mitt besök hade slocknat.

Andra kapitlet.

GENOM PERSIEN 1886.

När våren återkom, år 1886, och ljumma vindar sopade över Kaspiska havet, upptäckte jag plötsligt en dag att min lärjunge inte behövde veta mer och att jag med gott samvete kunde skaka alla fjättrar och styra kursen söderut till schahens land.

Under resan fram och tillbaka genom Persien och Mesopotamien fyllde jag två små skissböcker med bilder av landskap, städer, byar och fornlämningar. Då jag efter hemkomsten utarbetade min första resebeskrivning, för vilken gamle Albert Bonnier erbjöd mig den efter mina förhållanden svindlande summan av 2,500 kronor, kasserade jag bland illustrationsmaterialet åtskilliga under färden utförda teckningar och ritade om dem i tusch. Denna åtgärd var felaktig, ty originalteckningarna äro bättre och värdefullare.

Till de omritade höra de två första bilderna i

den utställda persiska samlingen. Den ena föreställer en moské i Rescht försedd med minaret, tegeltak och genombrutna fönster, den andra är ett stationshus på vägen mot Elburs' berg och Teheran. Ett bergigt landskap med molnhöljd himmel förskriver sig från Elburs' höjder, på vilkas södra sida man når Kasvin, där ett par moskéer resa sina brokigt fajansprydda kupoler över ett virrvarr av gråa, ödsliga lerhus.

Söder om Teheran bär färden till Kum, och tvenne av bilderna visa den där befintliga berömda gravmoské som gömmer Fatimah's stoft.

I schah Abbas' den stores huvudstad Isfahan, som för 300 år sedan gästades av Resare-Bengt, stanna vi inför huvudentrén till Mestjid-i-schah eller Kungsmoskén, uppförd av samme konung och belägen vid världens största torg. Den teckning jag gjorde av portalen med dess »pischtak» och minareter utfördes efter hemkomsten i tusch.

Över den egendomliga byn Jesdekast, vars luftiga hus äro uppförda som svalbon på krönet av en fristående klippa, når man Takht-i-Sulejman, Salomos tron, en gravkammare av marmor på krönet av en trappyramid, och med rätt eller orätt av européerna kallad Cyri grav i Pasargadæ.

Den dag, den 11 maj 1886, jag i glödande solgass och hetta tillbringade i Persepolis' ruiner utnyttjades väl, och minst ett dussin flyktiga skisser

införlivades då i mitt persiska galleri. Jag hade ingen handbok, ingen plankarta över den gamla staden, ingen förklarande ciceron. Jag var blott en nybakad student, som knappt kom ihåg vad Beskows skola hade haft att lära honom om den berömda stad, där Darius och hans efterträdare av akemenidernas kungaätt uppfört de härligaste byggnadsverk. Jag ritade därför på måfå de fornlämningar som syntes mig mest tilltalande, börjande med en överblick av ruinerna på deras plattform av sten, och fortsättande med kolonnerna och propylæerna i Xerxes' palats, den vackra reliefen av Darius bekämpande Ahriman, det ondas genius, och slutande med en av kungagravarna i Persepolis' nekropolis.

Ja varmt var det denna dag! Man kunde icke i två sekunder hålla sin hand över Darius' ansikte. Söderns sol stekte över den stolta stad, som i 2300 år sovit sin tunga sömn i den tysta ödemarken. Nog hade kolonner och skulpturer därför haft tid att kallna sedan den dag, då Alexander, rusig av vin, satte brandfacklan till draperier och tapeter som i gyllne ringar hängde ned från de massiva takbjälkarna!

Över den lilla förtjusande, vackert belägna byn Schapur går färden vidare söderut till Buschir vid Persiska vikens kust. Därifrån lät den svenske studenten föra sig till Basra av en ångbåt, »Assyria»,

från vars kommandobrygga han ritade en skiss av inloppet i Schat-el-Arabs mynning. Några dagar senare ångade han på en flodbåt uppför Tigris' grumliga vattuström och tecknade under ett kort uppehåll Tak-i-Kesra eller Ktesifons slottsruin, vars ena hälft jämte den vackra bågen över audienshallen sedan dess störtat samman och jämnats med jorden.

Från denna plats är det icke långt till Bagdad, kalifernas stad, Harun-er-Raschids och de tusen och en sagornas stad, där jag i kvävande sommarhetta och i levande livet återsåg en plats, som jag flera år förut endast drömt om under en jul i Norden.

Även återfärden till Teheran från Bagdad illustrerades. Ett par bilder visa Tag-i-Bostan eller de berömda grottorna nära Kirmanschah med hautreliefer av konung Schapur, jakter med elefanter efter vildsvin, och allehanda historiska händelser, om vilka det här skulle föra oss för långt att orda.

Till sist bevarar en serie bilder minnet av min hemfärd över Elburs, Krasnovodsk, Tiflis, Batum, Svarta havets asiatiska kust och genom europeiska Turkiet och Bulgarien till Lom Palanka vid Donau. Här märkes också ett porträtt av en vallfärdande afgan, Hadji Gulam Haïdar Kabuli.

Under denna första färd hade jag blott vandrat omkring på Asiens förgårdar, lärt mig att beundra

dess himmel och dess landskap, att älska dess stammar och folk och att längta tillbaka till dess ändlösa vägar, åldriga karavanserajer och pinglande karavanklockor. Jag drömde om att få utsträcka mina vandringar mot den stora kontinentens inre och att måhända en gång få bidraga till utforskandet av de okända delarna av Ostturkestan och Tibet. Såsom en förberedelse därtill studerade jag grundligt Prschevalskijs resebeskrivningar och översatte dem i sammandrag till svenska.

Medan jag väntade på ett gynnsamt tillfälle nådde mig underrättelsen om den store ryske generalens död — jag anade icke då att jag inom ett par år skulle vallfärda till hans ensliga grav vid Issik-kul. Det vore en uppgift att bära hans mantel en gång!

Tredje kapitlet.

FÄRDEN TILL MESCHHED.

Det efterlängtade tillfället kom år 1890, då jag, på grund av min »kännedom» om Persien, kallades att deltaga i konung Oscars beskickning till Nasreddin Schah. Resan ut till orienten gick hastigt, och endast alltför sällan hade jag tid att rita en flyktig skiss. Helt annat blev förhållandet sedan jag efter fullgjort uppdrag befriats från ambassadlivets tvång, blivit min egen herre och på konungens bekostnad fått tillfälle att fortsätta genom Khorassan och Turkestan, över Meschhed, Merv, Bukhara och Samarkand till Kokan och över kirgisernas berg till Kaschgar. Under den resan gjorde jag hundratals skisser, av vilka flera kommit till heders vid denna utställning.

Fajansen brann i morgonens sol då jag red ut genom Teherans östra stadsport. Liksom fyra år tidigare var jag även nu ensam, och hade inte så mycket som en persisk pojkvalp att svara för mitt lätta resgods. Men en stallknekt följer alltid med

för att från nästa karavanseraj föra hästarna tillbaka.

Fjärran i söder resa sig resterna av tornet i Rages med dess egendomligt räfflade mur. I norr står Elburs bergskedja som en ljusblå kontur, över vars kammar och toppar skimrande snöfält trona på hjässan av Demavends slocknade vulkan. Under den nyss förflutna sommaren hade jag (d. 11 juli 1890) bestigit den 5,670 m. höga toppen av Demavend. Den vandringen utgick från ett av schahens läger. Även här kom ritstiftet till min hjälp. Vid återkomsten från berget behagade en överhovstallmästare uttala sitt tvivel på att jag verkligen varit uppe till toppen. Sedan schahen granskat mina hastiga skisser från den snöhöljda kraterkransen, ropade han åt den flate tvivlaren: »Bala bud», han *har* varit uppe! Blott ett par av de utställda bilderna förskriva sig från färden till Persiens högsta berg, nämligen bron Pul-i-Pulur, vägvisaren Kerbelai Tagi och min »sakkah», som hade bagaget om hand.

Nu styra vi kosan österut på karavanernas och pilgrimernas uråldriga väg till den heliga staden Meschhed. Som ett ljusare band i stäppmarken vid kullarnas fot och vid norra randen av den stora saltöknen, slingrar den mil efter mil mot sitt mål. Varje dagsled för mig ett långt steg inåt hjärtat av Asien. Jag rider mot den uppgående solen,

och mot aftonen pekar min växande skugga alltjämt mot öster, mot det inre av den omätliga kontinenten.

Djup och högtidlig utbreder sig tystnaden omkring oss. Vi höra blott skrapet av hästarnas hovar mot den torra, hårda marken och någon gång klockklangen från en kamelkaravan, som möter oss eller som vi rida förbi.

En underbar stämning griper oss. De ödsliga berg som resa sina förbrända, söndervittrade kammar i norr ha under årtusendens lopp blickat ned över ett gåtfullt tåg av flyktiga skuggor, som dragit förbi vid deras fot. Här har macedoniern tågat och i en senare tid Harun-er-Raschid, de allt förhärjande mongolerna och den store Tamerlan. Man tror sig höra röster ur det förflutna, som viska i natten. Men natten lider mot sitt slut, det ljusnar i öster, solen brinner åter vid horisontens rand och förgyller de ödsliga bergen.

Jag känner mig övertygad att jag aldrig mer skall rida denna 80 mil långa väg till Meschhed och försummar därför icke att vid varje rastställe fånga och som ett minne i skissboken kvarhålla några av de tavlor, som i en oändlig rad upprulla sig för min syn. I karavanserajer och gästhus och i städerna Damgan, Sebsevar eller Nischapur, förmår jag också en eller annan vandringsman att sitta modell för en porträttbild i blyerts.

Här är den gamle Khosro av eldsdyrkarnas sekt och Zoroasters lära, här en gammal »mollah», som undrar vad jag egentligen vill med mitt närgångna betraktande av hans anletsdrag och deras överförande på ett pappersblad. En annan efterföljare av profeten nedskriver sitt namn på sitt porträtt och förklarar sig nöjd med likheten. Abdul Risakh är en man av turkisk börd som från Turan i norr förirrat sig till Khorassan, solens land.

Arkitektoniska bilder omväxla med dem som äro hämtade från de mänskliga vandrarnas tåg. Här möter oss Mestjid-i-tarikhaneh eller Tjihil-sutun, ruinen av »De 40 kolonnernas» moské i Damgan, och bilden av ett karavanseraj i byn Kischlak på vägen till Meschhed.

Fjärde kapitlet.

MERV OCH BUKHARA.

Från den heliga staden leda mina steg genom bergstrakterna mellan Iran och Turan och genom Kara-kums eller den »Svarta sandens» öken och vandrande vågor av dyner till den gamla oasen Merv, där en ny människoras, av mongoliskt ursprung, och nya tavlor sätta liv i min penna.

Under mitt första strövtåg kommer jag förbi en öppen plats där marknad pågår och ett brokigt vimmel av människor och djur böljar mellan ruinerna av åldriga moskéer, fästningar och torn. Meloner, druvor och grönsaker från trädgårdarna i oasens utkanter hållas till salu under spända tälttak, och på en öppen plats utbjudas hästar av turkmenskt blod och prövas av hågade köpare.

I höga fårskinnspapascher myllra turkmenerna om varandra — på en marknad glömma orientalerna icke sällan sin nedärvda värdighet vid silverrublernas klang. Det framgår tydligt av skisserna härifrån att de uppfångats i flykten; än fattas fram-

benen, än de bakre partierna av en häst, som skyndsamt burit sin ryttare förbi den plats, där jag står med pennan i högsta hugg och falkar efter lämpliga föremål.

Även i Merv gick det lätt att få en och annan modell att hålla sig stilla en stund. De äro turkmener av Tekke- och Jumud-stam. Deras drag skilja sig kraftigt från grannarnas i söder, som äro av indo-germansk härkomst.

Över Amu-darjas vällande vatten ha vi vunnit ännu ett stycke på vägen mot öster och hamnat i Bukhara-i-scherif, »Det välsignade Bukhara». En rad av folktyper, de flesta tadschiks, av iransk härkomst, hämtas från dess basarer, gränder och serajer. Man bör lägga märke till att dessa porträttstudier från 1890 äro utförda med större noggrannhet i detalj och teckning än proverna i de samlingar som härröra från senare år. Konsten är just att i några få och kraftiga penndrag locka fram det karaktäristiska i ett ansikte. Hos de nu ifrågavarande äldre bilderna saknas den djärvhet som krävas härför. Vid utförandet av dem har jag snarare lagt an på porträttlikheten och på en vårdad och elegant teknik. Att jag misslyckats även i detta uppsåt, är en sak för sig.

En tecknare, som dag ut och dag in under ett par veckors tid stryker omkring på gatorna i Bukhara, gripes ovillkorligen av en känsla av hopp-

lös vanmakt vid anblicken av denna outtömliga rikedom på härliga, pittoreska motiv, tjusande tempelfasader i skimrande fajans, soliga och lockande motiv av hopgyttrade orientaliska hus, slingrande gator i överraskande perspektiv och över vilkas gråa murar och tak moskéerna resa sina kupoler i solen strålande av brokig emalj. Lekmannen, som i brådska klåpar ihop några fattiga, oftast ofullbordade skisser, förvånar sig över att icke en enda målare från Europa förlagt sin verksamhet till det välsignade Bukhara med dess gedigna, mäktiga arkitektur från Timurs och hans närmaste efterträdares dagar.

Betrakta Mir Arab, en medressé med spetsbågig »pischtak» i mitten av en fasad rik på nischer, med runda torn i hörnen och tvenne assymetriskt placerade kupoler!

Moskén Lebe Haus-i-Divan Begi vetter fasader åt alla fyra hållen och har en flack kupol över sin bönesal.

Mirsa Ullug Beks medressé förevigar namnet på en av Timurs sonsöner, astronomen, som tävlade med sin farfader i byggnadsiver. Fajanserna lysa med samma bjärta, friska glans som för århundraden sedan, men från stora ytor av fasaden har den härliga beklädnaden fallit bort.

Från Bukhara red jag på en sydlig väg över Karschi, där gravmoskén Ko Gumbed uppfångades

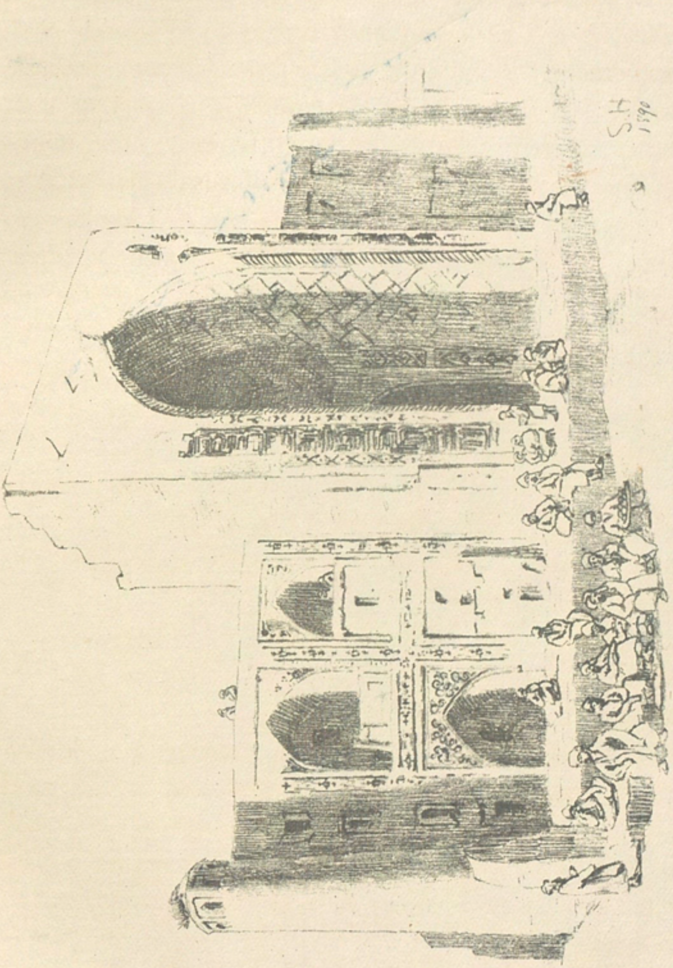

i förbifarten — till Schahr-i-sebs, »Grönskans stad», där emiren hade sitt residens. Även i Schahr finnas praktfulla, men starkt förfallna minnesmärken från Timurs tid. Khanekah-i-kalan är ett mera enkelt tempel utan fajansbeklädnad, men av en viss diskret arkitektonisk skönhet. Mestjid-i-nau, »Den nya moskén», är omgiven av ett öppet galleri, vars kolonner uppbära ett trätak med prydligt snidade mönster.

Femte kapitlet.

SAMARKAND.

En säregen klang dallrar ännu i namnet Samarkand. För 500 år sedan var denna stad brännpunkten i ett av jordens mäktigaste riken. Här residerade Timur den halte, Tamerlan, erövraren, han som lade Indiens rikedomar under sin spira, och som hämtades av döden vid uppbrottet till ett nytt fälttåg — mot Kina.

Samarkand överträffar Bukhara i skönhet. Ett stort antal gravar, moskéer och medresséer välva sina ädelt rundade kupoler över denna underbara stad, vars prakt så mästerligt skildrats av Vereschtschagins pensel. Med ord kan man icke beskriva den förtrollande färgverkan som uppkommer då de blåa och gröna kupolerna avteckna sig mot en ljust turkosblå himmel.

En grupp av sådana kupoler är återgiven på en av mina skisser, mera lätt och flyktig än de andra. I förgrunden på en av vägarna utanför Samarkand rör sig ett myllrande liv av vandrare, ryttare och

kärror. På en annan bild sitta några spetälska utanför stadsmuren, och ett par av dem ha på marken framsatt sina träskålar avsedda till allmosor.

Ett litet urval av arkitektoniska pennteckningar äro här uppsatta till allmänt beskådande, men kunna på sin höjd skänka ett svagt begrepp om de odödliga byggnadsverkens former och konturer.

Tjirdar är en av medresséerna vid Rigistan eller stora torget i Samarkand. En av bilderna framställer dess rikt dekorerade fasad, en annan den högra kupolen mera i detalj. En tredje är Bibi Khanums gravmoské, i vars inre Timurs favoritgemål vilar; den uppfördes under härskarens personliga överinseende år 1385.

Som man finner har jag utfört denna bild på krit- eller skrappapper — efter en hastig skiss gjord på platsen. Här kan samma anmärkning göras som förut, nämligen att en bild förlorar i värde genom omarbetning och minutiöst utförande hemma vid skrivbordet. Den sanningen lär man sig först med tiden och efter samlad erfarenhet. Det är som om själva pappersbladet, vilket varit med där borta i det fjärran landet, bevarade något av dess ljus och dess luft och vore ett dokument av större äkthet än det blad, vars yta aldrig belysts av österlandets sol, aldrig smekts av den skugga, i vars hägn tecknaren arbetat en stund. I huru

mycket högre grad kan detta icke då sägas om de linjer och blyertsstreck, de må vara aldrig så flyktiga och lätta, vilka, med ögat som instrument, troget sökt följa konturerna och de väsentliga dragen hos det föremål, som avbildats! Denna sanningsenliga äkthet kan aldrig uppnås efteråt. Där iakttagelsen varit bristfällig och minnet sedan svikit, kan endast fantasien komma till hjälp — en dålig ersättning, som endast vinnes på bekostnad av sanningen. Vid arbetsbordet i hemlandet kan väl en moské byggas upp på ett pappersblad. Men den blir en byggnad, som icke finnes i verkligheten, som väl har en viss yttre likhet med förebilden, men saknar själ, därför att den aldrig uppfångat det ljus och de färger, av vilka en på platsen ritad teckning ändå alltid *kan* kvarhålla en aning även om den i och för sig är aldrig så enkel. När man som jag icke gått i skola, måste man vandra långa vägar, innan man hinner att tillägna sig det vett som är uttryckt i ovanstående rader.

Till icke ringa del måste samma dom drabba den interiör jag tecknade av Gur Emir eller Timurs grav i Samarkand. Sittande i koret drog jag ut linjerna av arkitekturen, den i alabaster utförda dekoreringen och de gravstenar som omgiva den mörkgröna nefritmonolit, under vilken Timur vilar. Redan samma dag utförde jag i min bostad teckningen, som därvid kanske vann ett och annat i

modelleringen av skuggiga och belysta ytor, men däremot förlorade det mesta av sin omedelbara uppfattning och sin friska äkthet. Jag skulle därför vilja råda de ynglingar, vilka i likhet med mig, icke haft tillfälle att lära sig mores inom frihandsteckningens konst, att låta bli att »förbättra» sina ursprungliga försök, hur enkla dessa än månde vara.

Några exempel på hastigt utförda skisser förskriva sig från vägen till Taschkent och Kokan. En sådan, som säkert inte krävt mer än fem eller sex minuter, föreställer en häst spänd för en »araba» eller kärra med två höga hjul och tre män sittande under dess välvda soltak. Den främst sittande mannen har blott fått ett öga och en antydan till näsa, de två andra ha varken lukt- eller synorgan. Men man ser ändå att de senare äro yngre än den som sitter med dinglande ben mellan skaklarna. Man finner också att soltaket är flätat av halm, bildande en matta spänd över en stomme av tunna ribbor. Med någon fantasi kan man också göra sig en föreställning om det sätt, på vilket hästen medelst remmar och rep är förspänd, och man ser att han också bär en sadel och sålunda samtidigt kan begagnas som dragare och riddjur. För visso har denna flyktiga skiss blivit bokstavligen nedkastad på papperet någon gång då min jämschtschik hållit på vägen några minuter

för att låta tarantassens trojka pusta ut, och den höghjuliga kärran av en händelse befunnit sig i vårt omedelbara grannskap.

En annan bild av en häst och en »araba» är mera utförd, men lika hederlig som den förra, ity att icke ett streck blivit tillfogat efteråt. Det är en korgkärra, avsedd för transport av halm eller löv. Här äro skuggorna antydda, och man anar att solen står ganska högt.

Ett hastverk är också en liten interiör från en basar i en by i Fergana. Bodarna äro belägna vid dess sidor, solljuset utestänges, åtminstone bitvis, av trasiga halmmattor, som hänga ned från tvärlagda stänger, vandrare och kunder synas och på en häst tronar en pojke mellan ett par smärre bomullsbalar.

Ovanför denna bild är en ung baktriansk kamel porträtterad.

En liten händelse ur djurens liv framställes också på teckningen av den sart — av turkisk härkomst — som bär en halvtam korp på sin hand.

Följa så några gatumotiv från Kokan, Khodier Khans, den siste härskarens i khanatet av samma namn residens innan ryssarna år 1866 kommo och lade landet under tsarens spira. Här möter oss anblicken av en utvidgad plats i basarerna med tälttak spända över bodar och stånd och Sultan Murad Bajs och Mir Ajems minareter i bakgrunden.

Medressé-i-Hakim Ajem skymtar som genom en dimma bakom en rad av salubodar, och på terrassen framför Medressé-i-Khan lyssnar en skara turbanprydda män till en sagoberättares ord, under det att andra i högre grad hava sin uppmärksamhet riktad på den främmande tecknaren.

Sjätte kapitlet.

TILL KASCHGAR
1890.

Vintern har hållit sitt intåg i det stora Asien, och den kontinentala kölden knäpper i knutarna. I Osch, en liten stad i den yttersta östern av provinsen Fergana, snöar det friskt den decemberdag då jag med en liten och lätt karavan styr kosan upp mot de mäktiga berg, som utgöra en föreningslänk mellan Tien-schan och Pamir.

Man hade varnat mig för denna vinterfärd över Terek-davans snöhöljda pass. Knappt ett år förgår utan att en eller annan karavan får lämna sin tribut åt de rasande snöstormarna. Men jag drömmer just som bäst om att utsträcka mina strövtåg till Kaschgar, den västligaste stad som lyder under Kina, och som jag redan i tankarna hade valt till utgångspunkt för en större expedition mot okända delar av Asiens inre. Jag ville med ett ord överskrida gränsen mellan tsarens välde och de ändlösa vidder, som hörde under »himmelens son».

På denna färd var skissboken ofta i bruk,

ehuru av utrymmesskäl endast en ringa del av skörden stått provet vid gallringen till denna utställning. Jag lade mera an på folktyper, tecknade i kirgisernas översnöade kibitkor, och landskap, emedan bergens konturer försvunno under den allt nivellerande snön. Måhända hade jag på den tiden ännu icke kommit till full klarhet om berglandskapets imposanta skönhet och icke fått blicken tillräckligt skärpt för vittringens och erosionens lagar, vilka förläna alla berg en så säregen och arkitektoniskt tjusande relief. Måhända måste man också under en längre tid hava vistats i höga fjälltrakter, försökt att intränga i bergens hemligheter, kämpat mot de svårigheter de resa i ens väg, arbetat sig fram i gletschertungornas ogästvänliga terräng, och bemödat sig om att på sina kartblad återgiva det accentuerade landskapets i tusen former växlande plastik — innan man vinner den vördnad och respekt för berglandskapet, utan vilka man icke äger den rätta uppfattningen av dess skönhet. Jag hade ännu icke börjat att kartlägga asiatiska vägar, utan fullbordade blott en rekognoscering, en förberedelse till större uppgifter. Under senare färder skulle jag få tillfälle att taga skadan igen. Åren 1906—1908 tecknade jag berglandskap i panoramaform till en sammanlagd längd av nära en kilometer. För dem skulle denna sal vara för liten.

På färden till Kaschgar var det alltså kirgiserna som roade mig mest. De tillhöra olika stammar, var och en med sina betesplatser i olika dalar, och sina regelbundna vandringar med årstiderna. De modeller som suttit för mig å ömse sidor om Terek-davan, tillhöra stammarna Joasch, Sartlar, Tjerik och Kara-kirgiserna. Flera förskriva sig från aulerna kring det ryska gränsfästet Irkeschtam. De äro muhammedaner, leva huvudsakligen av sina får- och gethjordars avkastning, och gå vinter och sommar klädda i pälsar och mössor av fårskinn.

Ehuru jag ännu föredrog att rita mina modeller i profil, vilket är lättast emedan konturerna framträda i all sin karaktäristiska skärpa, skall en uppmärksam iakttagare ändå finna, att mina gubbar från vägen till Kaschgar och från Tien-schanbergen norr om denna stad tillhöra en och samma folkstam. Ansiktets bredd och näsans platthet framträda väl icke i profil, men man svävar icke i ovisshet om rasen, kindkotornas kraftiga utveckling, näsryggens ringa höjd, läpparnas köttighet eller ögonens likhet med skarpt begränsade mörka springor, vilka i riktning mot öronen sluta i spetsiga kilar.

En av gubbarna, som bär turban, är förmodligen andlig, en mollah. Vare sig huvudbonaden är pälsmössa eller turban, så bär kirgisen närmast huvudet en liten prydligt broderad kalott, kallad »topa». Kvinnorna bära likaledes ett slags turbaner, virade

oändligt många varv kring pannan, hjässan, nacken och hakan, ja till och med döljande läpparna, såsom synes på porträttet av en Joaschkvinna från Irkeschtam, som håller en gosse i sin famn.

Ännu några dagsleder mot öster och vi äro i Kaschgar. Där stanna vi bland annat på det öppna torget framför karavanserajet Majsud Baj och göra ett förtvivlat försök att med blyertspennans tillhjälp föreviga marknadsplatsens outredliga virrvarr av krämare och kunder kring öppna bord, vandrare och vandrerskor, ryttare och små kinesiska kärror med tak av blått tyg.

Ett antal moskéer och gatumotiv bärgades under mina strövtåg i staden, men även i Kaschgar var det människorna som framför allt annat fängslade mitt intresse. Säga vad man vill om arkitekturens mästerverk eller landskapets ständigt växlande skönhet, så äro ändå människorna alltid det märkvärdigaste som finnes på jorden. Män och kvinnor, som på grund av sitt yrke äro i ständig beröring med *människor*, äro i nio fall av tio djupare och mångsidigare än sådana, som hava med annat än människor att göra. Porträttmålare, läkare, psykologer, fängelsedirektörer, ångbåtskaptener och fattigvårdsinspektörer äro vanligen — om de i övrigt äro begåvade — intressantare än sådana som syssla med döda ting.

Även om denna sats kan angripas aldrig så —

och det kan den! — så är det ett faktum att jag i Kaschgar fann den mångskiftande befolkningen trevligare än husen och de i jämförelse med Samarkands och Bukharas byggnadsverk mycket enkla moskéerna och karavanserajen. I Kaschgar har man nämligen tillgång till ett snart sagt outtömligt urval av typer tillhörande de mest olikartade folk och förskrivande sig från alla Centralasiens länder. Ja även periferiska riken såsom det egentliga Kina, Indien, Persien och, naturligtvis, Västturkestan, ha, på grund av handelsumgänget och karavanlivet, med sina representanter bidragit till den babyloniska förbistring och den mångskiftande blandning, som råder i jordens mest kontinentalt belägna stad, den stad, från vilken man i alla väderstreck har oändligt långt till havet.

Under den korta tid av ett tiotal dagar jag offrade på Kaschgar kunde jag icke tänka på att uppnå fullständighet i min provkarta på folktyper. Åtskilliga blevo dock mitt rov. Här äro tre djaggataiturkar av landets inhemska befolkning, ett par dunganer eller muhammedanska kineser, Ibrahim Ahun och Daulet Ahun, den förre från Kansu, en kinesisk soldat av karaktäristisk typ, men snarare liknande en gammal käring i schalett, en mandschu vid namn Fu Tjan, som egenhändigt och med prydlig handstil försett sitt konterfej med namnteckning, Emir Schah, en afgan från Kabul, som

tillhörde dåvarande kapten F. Younghusbands eskort och som avritades på själva julafton i den sedermera så berömde engelsmannens härliga kibitka; en liten gurkha från Nepal i Himalaja, sålunda tillhörande ett av de många folk, som 25 år senare kastades huvudstupa mot det tyska artilleriets eld; Bura, en hindu från Schikarpur i Indien, penningmånglare eller snarare ockrare i Kaschgars basarer. Och slutligen finna vi en infödd herre, som anförtror sina kinder åt en ung barberares kniv, ett tilltag som äger rum på öppen gata.

Återfärden från Kaschgar anträdde jag över Tienschan och utmed Issik-kul, vid vars strand på den ödsliga stäppen den store Prschevalskij sedan föga mer än två år hade slumrat i sin ensliga grav.

Sjunde kapitlet.

PAMIR

1894.

I oktober 1893 bröt jag upp till en långfärd, som i nyckfulla slingor åt olika håll förde mig från Orenburg genom Kirgisstäppen, Pamir, Ostturkestan, Lop-nor-landet, Tibet, Mongoliet och norra Kina till Peking. Det var alltså en grundlig korsning av hela kontinenten från väster till öster, och en hemfärd som också skedde landvägen genom Mongoliet och Sibirien år 1897, då järnvägen var färdig blott till Kansk, väster om Bajkalsjön.

Min kassa var skral och den fotografiska utrustningen knapphändig. Hela kostnaden — instrument, karavaner, löner och allt — gick till 40,000 kronor, eller något över 10,000 kronor om året.

För att ersätta bristen på fotografier *måste* jag rita. Och jag ritade också. Endast ett fåtal av skisserna har för denna exposition blivit utplockat ur samlingen. De giva ett intryck av den natur

i vilken jag vistats och av de människor jag mött på mina vägar.

Först gäller det Mus-tagh-ata, »Isbergens fader», Pamirs högsta berg, som reser sin kullriga hjässa 7,860 meter över havet och över vars evigt skimrande snöfält alla Asiens vindar ställa sin stormiga färd. Åt alla håll, men särskilt åt väster utsänder berget ur sina outtömliga och ständigt förnyade förråd av firnsnö en rad av gletschertungor, från vilkas i blått skiftande isfronter smältbäckarnas kristallklara vatten söker sig ned till Tarims bifloder och Lop-nor.

Kring foten av detta berg tillbringade jag hela sommaren 1894. Från alla väderstreck och i de mest olikartade perspektiv ritade jag av Mus-tagh-ata, dess firnbäcken, svarta, tvärbranta klipparmar och av ytmoräner mer eller mindre belamrade isströmmar.

Som genom en väldig korridor med lodräta sidor träder Jam-bulakgletschern ut i den labyrint av moräner, som bildats under förgångna, nederbördsrikare perioder. Endast med jakar är det möjligt att taga sig fram i denna otäcka terräng av grus, block och is.

Högalpina växter, av vilka många äro lätta att känna igen från våra nordiska länder, kämpa för tillvaron mellan stenar och grus. Där se vi Potentilla anserina, Primula sibirica och Eurotia ceratoides,

en växt som härskar över snart sagt hela Tibet ända till något över 5,000 meters höjd, och utan vars näring mina tibetanska karavaner skulle ha gått under förrän de gjorde det.

Förnöjsam och rak frodas här och var Allium angulosum, kirgisernas karga-pias eller »kråklök», vildlöken, som jämte vild rabarber är den enda matnyttiga växt jag anlitat under mina vandringar i Högasiens fjälltrakter.

Det är nog icke många som veta vilken geografisk roll vildlöken spelat sedan årtusenden. En hel bergskedja i de trakter av nordöstra Tibet som på sommaren besökas av guldgrävare av djaggatai-turkisk stam, bär namnet Piaslik-tagh eller »Vildlökens berg».

Märkvärdigare är emellertid att redan i de äldsta kinesiska dynastiernas riksgeografier och i allmänhet i skildringarna av Si-yü eller västländerna, Pamir, Kara-korum och västra Tien-schan kallas Ts'ung-ling eller »Lökbergen». Den blyga lilla plantan, som i vinden vaggar sitt violetta blomhuvud på en rak, fin stängel, har sålunda skänkt sitt namn åt tre av jordens mäktigaste bergssystem, där toppar finnas, som uppnå en höjd av ända till 8,620 meter!

Några av mina teckningar äro från denna höga värld av berg. Men går man, så som jag vid flera tillfällen gjorde, bland grus av gnejs och

granit och över de eviga snöfältens knarrande skare upp för Mus-tagh-atas sluttningar, allt i den fåfänga förhoppningen att nå åtminstone närheten av dess topp, då finner man hur vildlöken och hela den lätta hären av färgmättade blomster efter hand glesnar och upphör i de regioner, där kölden är för stark och solen icke längre förmår att förjaga snön.

En av mina skisser visar en rast bland gruset strax nedanför de väldiga snöfältens mantelfåll. Bland våra med lätta bördor lastade jakar står karavanföraren Islam Baj. Långsamt och steg för steg skrider vårt tåg uppåt mot högre rymder och plumsar vidare genom snön till 6,300 meter, en rätt försvarlig höjd för ett nattläger. En storm, som svepte ogenomträngliga moln av mjölfin snö omkring oss korsade våra planer och jagade oss följande morgon hals över huvud utför berget igen.

Andra bilder visa olika delar av gletschern Jambulak, dess utträde ur firnbäckenet, dess system av längd- och tvärsprickor, dess kompakta ismassor och dess slutligen smältande istungor.

Under denna resa hade jag för sed att rita med bläck. Det är märkvärdigt att man med tillhjälp av några hundrade streck kan få fram en bild av verkligheten på papperet. Konsten är blott att gruppera och kombinera strecken på ett sådant sätt att de bilda ett snöhöljt berg i bakgrunden,

en mörk bergarm med skuggiga skrevor framför detta och i förgrunden ett par solbelysta kibitkor, några hästar, en man och ett får. Det är klart att man med någon övning skall lyckas att komma verkligheten allt närmare, om man begagnar ögat rätt och gör handen till dess slav.

För jag pennan på ett annat sätt blir resultatet Kara-jilgas aul eller tältby, där kirgiserna just äro i färd med att driva sina får till fållornas nattliga hägn.

Vid Mus-tagh-ata lockade berget självt det mesta bläcket ur min penna. Men jag glömde icke kirgiserna, dessa friska, vänliga nomader, som överallt mottogo mig med den största gästfrihet och ställde sina kupformiga filttält till mitt förfogande. Togdasin Bek, hövdingen i Su-baschis aul, blev min förnämste vän och skaffade mig pålitliga tjänare, jakar och proviant så mycket jag ville ha. Ännu ljuda kirgisernas sånger och tonerna från deras strängaspel i mina öron från den tid, då vi kunde sitta på fårskinnen i Togdasin Beks kibitka eller »kara-uj» och lyssna till dem under regniga, stormiga dagar.

Turdi Mollah i Bulak-baschi är en nästan överdrivet karaktäristisk kirgisisk typ med sneda smala ögon och platt ansikte, under det att den 60-årige Mollah Ismail av Kisil-basch-kirgisernas, »rödhuvudenas» stam, har mera måttligt utpräglade drag.

Togdu Baj Bek är däremot tadschik, och jag tror att det är lätt att se av porträttet att han har indo-germanskt blod i sina ådror.

Kvinnor och barn äro också med i galleriet från Pamir. Då jag satt i mitt tält och ritade av Khasa Gyll, en ung kirgisisk hustru av Kara-teïternas stam, tvinnade hon garn ur fårull, förändrade icke en min och kunde icke förmås att yttra ett ord. När jag tydligt och klart tilltalade henne på hennes eget språk, svarade hon icke. Hennes mor var med för att se efter att allt gick ordentligt till. På huvudet bar Khasa Gyll en väldig vit turban, vilken som en kudde täckte hennes hjässa och vars hakparti på min begäran av modern blivit så pass lättat, att ansiktets nedre regioner kunde beskådas. Vacker var hon inte, denna unga »lady of the mountains», men hon var söt och graciös i sina rörelser och sin hållning. Då porträttet var färdigt och hon hade fått sin silverslant, skyndade hon ut och försvann bland blocken vid stranden av Kara-kul.

Tjutel Khan är en sjuårig flicka av Kara-saghdagh-kirgisernas stam i brokig, mest röd klädnad av tyg från Västturkestan och utpyntad med halsband av glaspärlor och små silversmycken.

Ännu ett par bilder framställa kirgisiska barn. De kunna vara trasiga och löpa barfota omkring i snön, men de äro blomstrande och friska, täcka

och behagliga som alla barn, och finna det fria livet bland de vilda bergen såsom den naturligaste sak i världen.

Det är 26 år sedan jag ritade dem. Den åttaårige gossen Basar är nu en man om 34 år. Han är gift och har tio-, kanske femtonåriga söner och döttrar. Från aul till aul rider han på högfjällets raggiga sto och deltar i »bajgan» eller den halsbrytande ryttarleken. Sin största rikedom äger han i sina hjordar av får och getter, och den största fara som hotar deras bestånd, vargarna, sätter han efter var och när han kan. Men kanske är han död? Om han icke skattat åt förgängelsen, skall han måhända leva tills han blir en gubbe med vitt skägg som Mollah Ismail och om många år av sina söner bäras till stammens »guristan» eller begravningsplats, där hans fäder vila. Hjordarna och tälten övertagas då av hans söner. I sinom tid skola även dessa bli gubbar och döda bäras till gravarnas stad. Så skall det gå från släktled till släktled. Stammen är och förblir densamma, samma vandringar utföras årligen från betesmark till betesmark. Endast individerna framstå i nya gestalter, som födas, blomstra och dö. Så är det också med vildlökarna och de övriga plantorna. I jämförelse med båda ter sig berget Mus-tagh-ata som en uppenbarelse av det eviga på jorden. Och dock

äro även dess massor hemfallna åt förgängelsen. Därom vittna de högar av moräner, vilka likt en krans omgiva bergets sidor, och vilkas material en gång av kölden och vittringen sprängts ut ur en klippväggs famn.

Åttonde kapitlet.

PAMIR
1895.

Sommaren 1895 tillbringade jag likaledes i östra Pamir. Då hade jag ingen fotografiapparat alls — de båda som medtagits hemifrån hade gått förlorade i ökensanden. Pennan kom mig därför även nu till hjälp. Jag utsträckte mina strövtåg till de trakter av sydöstra Pamir, som äro bebodda av tadschiks och som ligga på tröskeln till Kara-korum-bergens värld av väldiga gletschrar. Till prov har jag utvalt några bilder visande auler, kibitkor och infödingar.

Under min andra resa genom Pamir stötte jag på den rysk-engelska gränsregleringskommissionen under befäl av generalerna Pavolo-Schveikovskij och Gerard. Jag inbjöds att stanna hos dem i bortåt tjugu dagar i deras präktiga tältläger vid Mähmanjoli — ett mycket lämpligt namn, som betyder »Gästens väg». Bland engelsmännen var också översten sir Thomas Holdich, sedermera president

i Royal Geographical Society och själv tecknare. Vi brukade göra små konstnärspromenader tillsammans, beväpnade med var sin skissbok, och en gång ritade vi av varandra samtidigt.

Jag föredrog nu att teckna med blyerts. Fördelen med bläck eller tusch är att teckningarna icke behöva fixeras och att de hava större motståndskraft mot tidens förstörande åverkan. Blyertsen är mera lätthanterlig och mjuk och tillåter skuggornas återgivande i jämna tonfält.

Här är en grupp soldater ur den ryska kommissionens eskort förtärande sitt eftermiddagste, under det att en kosack har hittat den vitnade och förtorkade skallen med kvarsittande horn av ett Ovis Poli, Marco Polos vilda får. Från den brittiska eskorten är en på engelska språket skriv- och läskunnig affridi i den indiska arméns pittoreska uniform av »20. Punjab Infantry». Dit hörde också några kaschmiris från Srinagar och en liten hinduisk kockpojke. Emiren av Afganistan var representerad i kommissionen, och Dost Muhammed Khan var en av hans män.

Tokroliga kapplöpningar mellan kirgiser ridande jakar och kameler anordnades till truppernas förnöjelse och även då var skissboken framme. Men de olika tavlorna växlade för tätt, och rörelserna voro för kvicka, för att tillåta mig att med ritstiftet följa dem i den utsträckning jag önskat.

I galleriet från Pamir märkes till sist porträttet av den kinesiske kommendanten i Tasch-kurghan, »Stenfästningen», berömd sedan hedenhös i kinesernas krönikeböcker och i deras geografiska skildringar av västlandet. Kommendanten, som själv skrivit sitt namn och sina titlar vid sidan av porträttet, var en av dessa benhårda, trogna trälar under »himmelens son», som icke för allt guld i världen hade kunnat förmås att låta en främling färdas en förbjuden väg inom hans distrikt. För mig stodo alla vägar öppna och jag valde den som leder över Kandahars pass. Vid ett par tillfällen under mina strövtåg i östra Pamir tillryggalade jag stigar som aldrig begagnats av europeer och där endast pilgrimen Hüen-tschuang dragit fram på 600-talet. En gång, över Tjitjekliks pass, hade jag blott en företrädare, nämligen den portugisiske jesuiten Benedikt Goës år 1603, som dog på sin resa österut i riktning mot Kina.

S.H. 1895

Nionde kapitlet.

TAKLA-MAKAN-ÖKNEN
1895.

Den väg jag valde för färden mot öster var besvärligare och mera obanad än den Goës följde. Han reste från oas till oas, vilket också Marco Polo, med undantag av sträckan genom Lop-öknen, hade gjort. Det fanns icke och hade aldrig funnits skymten av väg där jag drog fram med min dödsdömda karavan genom Takla-makan-öknen. Från Jarkent-darja till Khotan-darja uppgick avståndet till 28 mil, och sedan man väl lämnat den förstnämnda flodens närhet utbreder sig framför ens ögon ett till synes ändlöst hav av sand, av vinden hopad i vågor, där icke ett grand av organiskt liv står att upptäcka. I flodens närhet, där det icke är långt till grundvattnet, kämpar vegetationen på en eller annan kilometer tappert mot sandöknens herravälde. Ännu en kilometer bort från floden och man lämnar den sista poppeln eller den sista tamarisken bakom sig. En av mina

bilder visar en dylik poppel, växande på spetsen av en kon, vars sandstoft hålles bundet av trädets rötter.

Under de första tretton dagarna av ökenvandringen kunde vi gräva fram drickbart vatten, och allt gick lugnt och lyckligt. En serie karaktäristiska fotografier, både plåtar och film, togos av det ödsliga landskapet, dess sanddyner och dess tynande popplar och tamarisker. Pittoreska bilder bärgades likaledes av våra åtta baktriska kameler, än tågande i rad under sina bördor, än vilande vid lägerstaden, än betande vid den njugga »kamisch» eller vass, som växte vid sanka ställen. Alla dessa plåtar och films gingo sedan förlorade i öknen.

Tyvärr ritade jag nästan icke alls under denna ödesdigra vandring. Jag byggde för mycket på fotografierna. Spänningen var för stor, och i allvarliga situationer, när det gällde att rädda karavanens liv och att med en till det yttersta skärpt uppmärksamhet söka efter en framkomlig passage mellan sanddynerna, hade jag ingen ro att rita.

De teckningar med vilka jag velat illustrera den olyckliga vandringen genom öknen har jag ur minnet fullbordat efter hemkomsten. Erfarenheter av den art jag och mina fyra tjänare upplevde under de tretton sista dagarna av ökenvandringen glömmer man aldrig. De stå outplånligt och i minsta detaljer etsade i minnet. Ännu i dag kan

jag klart och tydligt som på en biograf se hela den rad av bilder som träffade ögat och som aldrig ens med några få streck uppfångades i en skissbok.

Det var därför icke svårt att illustrera färden ur minnet. Sådana bilder äro dock av mycket tvivelaktigt värde. Väl byggas sanddynerna upp av vinden enligt eviga fysiska lagar, och en absolut steril sandöken företer därför samma tavla som alla dylika formationer i andra trakter. De enda olikheterna förestavas av den växlande sandmängden. Äro dynerna 50 till 60 meter höga, såsom i det inre av Takla-makan, så växa de tillsammans, klättra upp över varandra och bilda ett virrvarr av de mest mångskiftande former. Dynindividernas sköld- eller halvmånformiga grundteckning går därvid förlorad. Ett drag som naturligtvis aldrig förändras är det, att dynernas branta sluttningar alltid falla åt läsidan, under det att de flacka stigningarna ligga i lovart.

Med uppmärksamheten riktad på dessa lagar och i besittning av skisser från andra delar av öknen, kunde jag sålunda fantisera ihop en eller annan bild från karavanens dödsvandring. De giva ett begrepp om situationen, men de äro icke sanna. Ännu förkastligare är det att anlita tränade konstnärer och låta dem med tillhjälp av det underlag som kan skaffas och den skildring av förloppet

man kan giva dem, i bild framställa scener som de aldrig bevittnat. Sådana bilder kunna icke bli annat än vrånga. Jag har gjort mig skyldig till detta felgrepp i mina större resebeskrivningar. Äventyr med jakar, livsfarliga situationer i tygbåtar på tibetanska sjöar och episoder från ökenvandringen ha sålunda blivit framställda av konstnärer. Det gäller med ett ord lägen som helt enkelt icke *kunna* avbildas så länge de pågå. I en populär resebeskrivning är deras enda syfte och berättigande att tjäna läsarens fantasi till stöd. Men som belägg till händelsernas sannfärdighet äro de naturligtvis av noll och intet värde.

I hela den utställda samlingen skall man också endast finna två lavyrer som jag kombinerat ihop efter hemkomsten. På den ena, där landskapet och terrängen tecknats efter en liten skiss ur verkligheten, har jag velat giva ett begrepp om den hemska belysning som råder i utkanten av öknen vid det plötsliga utbrottet av en sandstorm. I Takla-makan komma dessa vårstormar alltid från ostnordost. Atmosfären har varit i fullkomlig jämvikt, luften klar som kristall, himlen ljust turkosblå och solen brännande. Omkring oss kröka de gula sanddynerna i nyckfulla vågor sina delfinryggar. Vi äro icke långt från Jarkent-darja. Dynerna äro endast åtta eller tio meter höga. Plana ytor av bar lermark utbreda sig ännu mellan dem. Men

den vackra formen av sköldar och halvmånar fördärvas av den sista vegetation som ännu förmår att kämpa mot den kvävande torkan.

Vi ha nyss lägrat, tre av de åtta kamelerna synas i liggande ställning. Bränsle har blivit insamlat och lägerelden har just blivit tänd, men mitt lilla vita tält är ännu icke uppslaget.

Då mörknar horisonten i öster. Först avbrutet som om låga, långsträckta åskmoln reste sig i luckorna mellan dynerna. Men inom kort förena de sig över sandkullarnas högsta ryggar och bilda en enda fortlöpande svartbrun valk, som upptill är ganska skarpt begränsad mot himlens blåa fält, och här och var på sin undre sida lyser dunkelt brandgul likt återskenet från en fjärran stäppbrand.

Den hotande väggen reser sig allt högre över horisonten, och från dess övre rand sprida sig stoftmolnen över himlens nyss så strålande klarhet. Några minuter förgå innan dessa stormens härolder nått zenit. Men ännu lyser solen över oss, och kamelernas lätt i blått skiftande skuggor teckna sina skarpa konturer på marken.

En vindil far över den förut stilla och tysta nejden. Det viner i de närmaste tamariskerna som om de klagade över att behöva böja sina grenar för vinden. Så är det åter lugnt och tyst kanske en minut. Men i den nästa slår stormen

ned över oss som ett slag. Orkanen har nått vår lägerplats, sveper i en sekund fram över oss och rusar vidare åt väster. Med oerhört våld, som icke kan skildras i ord, sopa de framstormande luftandarna över jorden vräkande med sig från fjärran nejder massor av fin sand och hämtande nya sandkorn från varenda dynkam de passera. Från våra närmaste dyngrannar stå som svartbruna plymer och kometsvansar i vindens riktning. Tamariskerna stå spända som pilbågar, kamelernas skuggor försvinna, man anar icke var solen har sin plats på himlen, det blåa fältet i väster krymper och suddas bort i nästa minut. Ett bedövande dån fyller våra öron, det vore omöjligt att göra sig hörd. Med oförminskad våldsamhet drar stormen över oss i timmar, under ett dygn, ja kanske under ett par dagar om det vill sig illa.

Det är utbrottet av en sådan storm jag velat framställa på den nu ifrågavarande bilden just i det ögonblick då den sveper fram över de närmaste dynerna i lovart.

Den andra lavyr, vid vars utförande fantasien tagits till hjälp åt minnet, framställer den livdömda karavanens vandring en av de första dagarna sedan vi förlorat känning med vatten och vegetation. Här äro vi på alla håll ända till horisontens rand omgivna av öknens villande hav, där icke ett vind-

drivet löv står att upptäcka, icke ett fragment av organiskt liv av en knappnåls storlek. Dynernas vågor äro icke fantasibilder. Sådana skulle icke *kunna* göras utan att bli falska och stridande mot de fysiska lagar sandanhopningarnas läckert formade linjer följa. Själva karavanen är däremot tecknad ur minnet. Vi söka efter de lättaste passagerna, där man kan komma fram mellan dynerna utan att alltför mycket anstränga de redan trötta och av törst försmäktande kamelerna. Sex av dem äro kvar, men den sista av dem vägrar redan att taga passet över en dynkam.

Skuggornas skärpa förråder den brännande solglöden. Man längtar efter aftonen då luften svalkas. Öknen har fångat mig med hela sin majestätiska tjusningskraft. Vi kunde vända om till vattnet, men vi måste framåt mot öster. I tretton dagar vandrade vi så! Alla kamelerna utom en dogo, och två av männen blevo för alltid kvar. Det mesta av bagaget gick förlorat. Lavyren ger ett begrepp om vår hopplösa kamp mot den kvävande sanden.

Tionde kapitlet.

OSTTURKESTAN OCH LOP-NOR 1896.

Min första ökenfärd ägde rum i april och maj 1895. I januari 1896 gjorde jag en ny korsning av Takla-makan längre österut, från söder till norr. Under den vandringen hade jag lyckan att upptäcka ruinerna av två gamla buddistiska städer, begravda av ökensanden, okända för alla, utom ett fåtal guldsökare och äventyrare i Khotan.

Den första av dessa städer, belägen mellan Khotan-darja och Kerija-darja, kallas av skattgrävarna antingen Takla-makan eller Dendan-ujlik, »Elfenbenshusen», den andra, belägen vid nedre Kerija-darja, är känd under namnet Kara-dung eller »Svarta kullen». Jag tecknade i båda, bland annat avbildningar av Budda, och andra religiösa figurer, samt grundstommen av poppelvirke till ett större hus, möjligen ett karavanseraj. Upptäckten av dessa urgamla städer blev av stor betydelse, emedan de sedan besöktes av den ungersk-engelske arkeologen M.

A. Stein, som i dem utförde planmässiga grävningar, vilkas resultat han skildrat i stora verk.

Ett icke ringa antal teckningar har jag också hämtat från oaserna kring den stora öknen. Ostturkestan eller Tarim-bäckenet är ett land på alla sidor, utom i öster, omgivet av höga berg, i norr av Tien-schan, i väster av Pamir och i söder av Kven-lun, ett begrepp som innesluter tibetanska höglandets norra randkedjor. Från denna ring, eller långsträckta hästsko av berg, nedströmma flera stora floder och en mångfald mindre vattendrag, vilkas flöden spridas i kanaler till oasernas åkrar och trädgårdar.

Vägen från Kaschgar till Khotan leder genom några av dessa oaser och är av kineserna indelad i vägstycken utmärkta med stympade lerpyramider kallade »po-tai». En konturteckning visar hur de asiatiska milstolparna se ut.

Guma är en av de större byar, vilkas gröda genom vattnet från bergen framtrollas ur den fruktbara lermarken. I all sin anspråkslösa enkelhet äro några av bygatorna ganska pittoreska, isynnerhet då en mäktig, vid mitt besök isbelagd kanal upptager deras mitt och på sidorna är åtföljd av gångbanor, beskuggade av pilar. Broar bestående av enkla trädstammar förbinda stränderna med varandra, och gatorna begränsas av låga lerhus med smala portar, men utan fönster.

En ganska egendomlig helgongrav eller »masar» av trä är uppförd på en dubbel terrass av tegel och prydd med talrika jaksvansar, upphängda på stänger.

Längre fram åt öster rida vi genom byn Mudji, där marknad pågår på en öppen plats utanför ingången till basaren. Vi ha då icke långt kvar till den uråldriga berömda staden Khotan, kinesernas Yii-tien eller »Nefritstaden», där den ädla nefritstenen förekommer i floderna Kara-kaschs och Jurungkaschs bäddar.

I ovanligt prydlig skrift har Khotans amban eller guvernör, som behagade sitta modell, försett sitt konterfej med underskrift. Han var en älskvärd och redbar man, som gjorde allt för att underlätta min färd och uppfylla mina önskningar. Ett par andra kinesiska ämbetsmän, lika förekommande, äro också införlivade med mitt porträttgalleri.

Strax nedanför Khotan på vägen mot öknen ligger byn Tavek-kel, där jag i en hastig vändning tecknade inträdet till basaren och en liten frilufts-moské omgiven av pilar och påminnande om en musikpaviljong. Från staden Aksu vid foten av Tien-schan är bilden av en moské av ganska ovanlig arkitektur. Långt österut, med konturen av samma bergsystem i norr, finna vi staden Kara-schahr, vars i kinesisk stil byggda södra stadsport blev skissbokens byte.

Från Kara-schahr eller »Svarta staden» styrde jag kosan söderut till den grunda sjön Kara-koschun, vars klassiska namn är Lop-nor och till vars flacka bäcken Tarimsystemets vattenmassor samla sig. En serie av mina bilder förmår på sin höjd att giva ett flyktigt begrepp om den stam av ichthyofager eller fiskätare, som bygga sina lätta och luftiga vasshyddor vid stränderna av de föränderliga floderna och sjöarna i Lop-landet och som utsätta sina av växtfibrer knutna nät i de trånga vattenvägar, vilka alltid hållas öppna i vassen för kanoterna. Sedan sekler tillbaka, från släktled till släktled ha de haft sina boningar vid de obeständiga stränderna. Då Marco Polo för mer än 600 år sedan färdades genom Lop, såg han icke deras förfäder, emedan hans väg gick en bra bit söder om sjön. Men han talar om öknen Lop och dess andar, som förvilla och förleda de resande genom allehanda trolldom och spökerier.

I den skara av gäster, som samlats i skissboken, märkas gossar och flickor i lätta kläder vävda av växtfibrer, kvinnor i huvudbonader liknande vanliga schaletter och någon gång spinnande garn på ett hjul eller en spinnrock kallad »tjarkh». Där äro män av ostturkisk stam, beskedliga och snälla, som alla de fiskätande Lopborna äro. En av dem, den gamle Kuntjekkan Bek, hövdingen i Abdal, var en gemytlig gubbe av iovialisk uppsyn och nära nog

världsbekant till följd av sin vänskap med Prschevalskij.

En teckning visar den kanot, i vilken jag fullbordade mina sjöfärder över Lop-nor. Den är lång och smal och huggen ur en enda stam av Populus euphratica — av Prschevalskij kallad P. diversifolia. Med ett knippe av vass till ryggstöd och med benen utsträckta på farkostens botten sitter jag bekvämt i dess mitt och har en roddare bakom och en annan framför mig. Den senare synes på bilden. Han sitter på knä och för åran med kraftiga tag över en av Kara-koschuns öppna bassänger, där djupet är ett par meter, men aldrig mer än fyra och en halv. Den mörka linjen framför oss är vassen, som åt detta håll begränsar den öppna vattenytan. Roddarna äro fullkomligt hemmastadda bland irrgångarna i den täta vassen. Framme vid den gröna väggen glider kanoten sakta prasslande in i en kanal, vars bredd är tvåtredjedels meter.

Den position min roddare intar på den ifrågavarande bilden betecknar vila. Han sitter bekvämt så länge kanoten glider över öppet vatten och han håller åran snett mot vattenytan. Men där farvattnet är trångt, såsom i kanalerna och där bättre utsikt är nödvändig, föredrar han att stå och hålla åran vertikalt i sjön. Ibland klämma de båda roddarna i så att vattnet fräser kring kanotens förstäv

och årorna stå i bågar. Så skedde en gång då de förde kanoten likt en pil mot en svan som simmade utmed vasskanten. För att gömma och rädda sig sam svanen in i vassen och var då förlorad, ty karlarna rände i full fart efter och fångade med händerna den stora fågeln, som i vassen icke kunde utbreda vingarna och lyfta.

Under hela den flera månader krävande färden genom öknen till Lop-nor och tillbaka till Khotan red jag den magnifika baktriska kamel, vars porträtt synes mitt bland människorna i mitt galleri. Han var en jätte i sitt slag och bar den präktigaste päls, som först fram i maj föll av i testar och flak. Hans vackra bruna ögon voro lugna och vänliga och han var alldeles fri från kamelernas vanliga vresighet och dåliga lynne. Med en känsla av behag och trygghet brukade jag intaga min plats mellan hans pucklar och låta blicken sväva ut över den gåtfulla öknen. Han hade burit mig även genom Tarims skogar, där en och annan herde vaktar sina får. På en bild se vi hur några av dessa sistnämnda djur jämte ett par getter trängas kring en vattenho. Det har gått undan med teckningen, men man ser åtminstone att fåren ha trångt om utrymmet och att de äro törstiga.

I Kven-luns mot Ostturkestan vettande dalar lever ett fattigt herdefolk kallat »taghlik» eller bergsbor. Ett par av dem, den fyrtioårige Khoda

Verdi från Arpa och den sextiosexårige Muhammed Tokta Bek i Kopa, höra till dem, vilkas drag inpräglats i mitt minne och min skissbok. Den senare hade ett fint och sympatiskt utseende — jag vill icke påstå att jag gjort honom rättvisa. Han var mig till ovärderlig hjälp vid valet av väg upp till Tibet, och jag minns honom därför med värme och tacksamhet.

Elfte kapitlet.

NORRA TIBET
1896.

Så vandrade vi då i slutet av juni 1896 uppåt det okända Tibet, alltid sökande nya, av ingen europé prövade vägar.

Vägar! Det *finns* inga andra stigar där än sådana, som upptrampats av vildjakar, vildåsnor och antiloper. Man *söker* sig bokstavligen fram, kartläggande landet och på skissbokens blad uppfångande så många utsikter som möjligt av dessa härliga bergsjättar med snökrönta toppar och labyrinter av slingrande dalar. Man borrar sig allt djupare in i det okända, man lägger den ena bergskedjan efter den andra bakom sig. Från vartenda pass upprullar ett nytt landskap sitt vilda, ödsliga perspektiv till en ny, gåtfull horisont, en ny kontur av rundade eller pyramidformiga snötoppar.

De, som tro att en sådan resa i den stora ensamheten och ödsligheten är långtrådig och prö-

vande, fara vilse. Intet skådespel kan vara mer sublimt. Varje dagsled, varje mil medför upptäckter av oanad skönhet. Klara, stilla dagar äro sällsynta och välkomna. Då är skissboken träget i bruk. Alltför ofta hindras man dock av snöstormar och hagelskurar eller korta, piskande regn från blytunga molnmassor, rullande fram genom dalarna.

Nu ritade jag mest med bläck, någon gång i lavyr, och nedlade större omsorg på teckningarna, så mycket mer som jag icke hade några fotografiapparater alls. Somliga bilder ha omedelbart blivit fullbordade i tältet medan intrycket ännu var friskt.

Många av dem förskriva sig från stränderna av de salta sjöar, som utbreda sina djupt marinblå vattenytor mellan de sterila bergskedjorna. Jag lägrade med förkärlek vid sjöarna och så nära deras stränder som möjligt. Där kunde man obehindrat iakttaga skyarnas rastlösa tåg och lyssna till böljornas jollrande slag. Lägrade man vid östra stranden, kunde man ofta njuta av praktfulla solnedgångar med sjön i förgrunden. Horisontens glödande röda ljus förrådde vanligen annalkande storm.

En av bilderna söker att framställa det försvinnande perspektivet kring en stor saltsjö. Några av våra kameler synas långsamt skridande på stranden.

Hur utmärglade och eländiga våra hästar blivit genom vandringen på 5,000 meters höjd, framgår av en hastigt utförd pennteckning.

Människor kunna icke leva i detta ödsliga högland. Endast med förlust av kameler och hästar kan man draga fram genom dess berg och dalar. Här är vildjakens hemvist. Tid efter annan ser man detta präktiga djur, den tibetanska grymtoxen, i stora hjordar eller små, ja icke sällan enstaka eller parvis. Där våra karavandjur dö av brist på bete finner jaken mossa och lavar som han slickar från stenarna med en tunga hård och taggbeväpnad som en karda. Även jakhjordarna fingo vid några tillfällen offra modeller åt min skissbok. Men de måste skjutas för att hålla sig stilla — dock icke blott därför; deras kött behövdes till vårt kök.

Från olika håll ritade jag av en ståtlig jaktjur som stupat för Islam Bajs kula. Träffad i hjärtat föll han i den mest naturliga och tacksamma ställning man kunnat önska. Han låg med den höga bogkammen och ryggen rakt upp och vilade på alla fyra benen. Vänstra frambenets klöv är synlig, så även den yviga svansen och de mäktiga långa hår- eller snarare tagelfransar som hänga vid sidornas nedre delar och som, då jaken ligger, bilda liksom ett mjukt värmande underlag åt hans kropp. På bilden se vi tjurens huvud framifrån med de

svängda hornen, den täta svarta pannluggen, den breda pannan, de små ögonen, den hårda mulen och en spets av tungan.

Han slaktades, de bästa bitarna bärgades. Själv gjorde jag vanligen anspråk på njurarna och märgen i benpiporna. Resten fick ligga. Det vore intressant att veta hur mycket som nu efter 24 år finns kvar av denna ödemarkens jätte. Gång efter annan rider man förbi den vitnade skallen och de vittrade hornen av en vildjak, sällan några andra delar av skelettet. Huvudets benstomme är tydligen av bättre virke och har förmågan att längst motstå förgängelsen. Men hur länge de skallar vi sågo legat och trotsat alla väder är icke gott att säga. Om deras motståndskraft vore utomordentlig, tycker man att de borde vara talrikare än de äro. Kanske vår jaktjurs huvud redan fallit sönder och förvandlats till stoft?

En jakko fick en gång bita i gräset. Hon föll icke lika elegant som den gamla tjuren. Utan att ana något ont, betade hon tillsammans med övriga medlemmar i en mindre hjord då döden i form av en blykula kom susande genom luften och träffade henne i främre delen av kroppen. Då flydde hjorden i vild förskräckelse uppåt bergen, men den sårade förmådde icke att följa långt. Hon började vackla och föll handlöst på högra sidan. Hennes kropp svällde upp av gaser, och därför

framträder vänstra sidans hårfrans så tydligt på bilden. Ögat har stelnat i en sista blick upp mot Tibets himmel.

Tolfte kapitlet.

TILL PEKING 1897.

Det är icke utan att jag kände ett visst behag då de svindlande höjderna tröto och vi fjärran i öster tågade ned genom randbergens dalar till Tsajdam-mongolernas land. Bland dessa fårherdar levde vi goda dagar och blevo omhuldade på alla sätt. Här är Lobsang, en stor, grov och kisande karl, som blev vår vägvisare, och här äro nomader av olika åldrar och kön. En av dem, Datje, bär i ett snöre kring halsen en »gao» av koppar, inneslutande en liten Buddabild och allehanda heliga sentenser på pappersremsor. En mongolisk kvinna har högra bröstet och armen bara, såsom vi längre fram skola finna bruket vara hos tibetanerna.

Ett par pojkar och en man i samlingen tillhöra tanguternas stam av mongolisk ras. Man gör klokt i att hålla sina vapen i beredskap då man färdas genom deras bergstrakter. Vår lilla hopkrympta karavan hade varit ett lättfånget byte för dem,

och ett par gånger såg det hotande ut då de följde oss beridna genom nätter och dagar. Men vi fingo vara i fred. Antingen sågo vi för fattiga ut eller också ingåvo våra blänkande bössor en nyttig respekt.

Då vi nått de mongoliska pilgrimernas stora allfars- och vallfartsväg till Lhasa, funno vi för första gången ett egendomligt kummel av tunna skifferplattor, uppställda mot varandra som väggar och bås och försedda med tak, till formen påminnande om en gånggrift eller gravdös. I stenskivorna voro tibetanska skrivtecken inhuggna, alla återgivande den heliga formeln »om mani padme hum» — »o lotusblommans juvel». Mongolerna kalla ett dylikt votivkummel »obo», tibetanerna »mani». För mig hade det nyhetens behag och jag ritade det från alla håll liksom jaktjuren. Under senare färder i södra Tibet och Ladak skulle jag få mitt lystmäte av manimurar och manikistor.

Vår väg går vidare mot öster och vi rida förbi Koko-nor, den »Blåa sjön», så stor, att man knappast ser dess andra strand. Med stigande spänning nalkas man sedan trakter med bofast befolkning. Mitt närmaste mål var nu Kum-bums kloster, ett namn som på ryktets vingar förts kring jorden av abbé Huc. Den franske lazaristpatern vistades där en tid år 1845 och berättar trovärdigt i sin reseskildring om ett träd, på vars blad den heliga

formeln om lotusblomman varje vår växte fram av sig själv. Väl såg jag det underbara trädet, men vinter var rådande och bladen hade fallit av. Några skisser i bläck av klostret och dess tempelbyggnader under gyllne tak räddades i stället. I dess omedelbara närhet ligger den lilla staden Lusar, även den i flera vyer bevarad i samlingen.

Si-ning-fu var den första större kinesiska stad vi nådde. Dess mur är mäktig och massiv och dess stadsportar med pittoreska tornbyggnader på murkrönet, förnäma och ärevördiga. En av dem, Tong-mön, eller »Östra porten», hamnade i min skissbok.

Vid besöken i templen, bodarna och mandarinernas hus hade man en tydlig förnimmelse av att från det ödsliga Inner-Asien hava kommit till ett gammalt kulturland. I Si-ning kunde man inte titta ut på en gata utan att ens ögon möttes av både levande och döda föremål av den mest penselfrestande och fängslande art. Handeln och vandeln, de högljudda kinamännen i sina blåa och svarta dräkter och sina långa stångpiskor utefter ryggen, karavaner av hästar och kameler, ryttare och soldater i brokiga uniformer, alla dessa färgrika och ständigt skiftande bilder kunde icke undgå att utöva sin trollmakt på en vandringsman, som om han också inte *kunde* teckna, åtminstone *ville* göra det. Si-ning-fu är en av de städer på jorden där

en ung konstnär lugnt kunde stanna för återstoden av sitt liv, och vid sin död se tillbaka på ett livsverk utan like. Vore han en älskare av den kinesiska arkitekturens i mina ögon tjusande linjer, så skulle han finna ett outtömligt förråd av originella, äkta, oförfalskade motiv vid stadsportarna och de mäktiga murarna, vid templen med deras svängda tak och drakornament och hos de till synes omotiverade portar av i rött lackerade bjälkar och likaledes försedda med rikt dekorerade tegeltak i läckert svängda linjer, vilka här och var resa sig mitt i en gata. Si-ning-fu ligger så långt från kusten att dess utsökt förnäma äkthet icke oskärats av Europas förskämda andedräkt och glittrande, men billiga kultur. Åtminstone var det så i slutet av året 1896. Kanske också denna pärla bland Asiens städer till någon del blivit förförd och förstörd sedan dess.

Staden Ping-fan är liksom Si-ning omgiven av en mur med portar och torn i samma arkitektur som där. Utanför muren är ett i arkitektoniskt hänseende mycket roligt tempel byggt, och på en kulle reser en pagod sin spira mot stjärnorna.

Nästa stad på vår väg är Liang-tscheo-fu, belägen vid norra foten av Nan-schan-bergen och vid randen av Ala-schan-områdets stäpper och öknar. Det är en gammal stad med ärevördiga murar, portar och torn, icke fullt lika imposanta som i Si-ning, men ändå pittoreska och originella. Av

tuschteckningar utförda i och vid Liang-tscheo-fu har jag utställt några få, föreställande ett tempel i en by utanför staden, interiören av en buddistisk tempelsal samt en dråplig och i verkligheten icke mindre brokig framställning av krigsguden med långa nedhängande mustascher och pipskägg och en hårtest kokett lagd mellan den uppsträckta högra handens fingrar.

En hastigt nedkastad blyertsskiss ger åskådaren knappt en aning om en synnerligen prydlig port i staden Ning-scha vid Hvang-ho. Alltifrån denna stad och fram till Peking blev icke mycket gjort. Den sista bilden återger en »to-djo» eller bår buren av två mulåsnor. Vaggande i en sådan gjorde jag mitt intåg i det gamla, nobla Peking.

S.H. 1897

Trettonde kapitlet.

ÖKNEN, DE VILDA KAMELERNAS HEM 1900 och 1901.

Vi ha hunnit till 1899—1902 års resa i Ostturkestan och Tibet.

Från denna färd är skörden i pennteckningar mindre rik än från de föregående och efterföljande. Jag ställde nu högre krav på kartan över min route och det kringliggande landet och så mycken tid som möjligt offrades däråt. Återgivandet i bild av de genomresta länderna blev därför icke mindre rikt än förut, tvärtom rikare än någonsin. De fyra geografiska textbanden av mitt arbete »Scientific Results» äro också illustrerade med 1,987 bilder. Skillnaden är blott den att de flesta av dessa bilder äro fotografier. Jag hade gjort den fotografiska utrustningen mycket rikhaltig och begagnade tre olika apparater. För att spara på tid tog jag hellre fram kameran än skissboken, och endast ett mycket ringa antal plåtar förstördes. Den detaljen av utrustningen skötte Sven Scholander bra!

Emellertid ritade jag också ett antal skisser. Några ord äro tillräckliga att förklara dem.

Från Kaschgar marscherade jag med egna kameler genom ödemarker och små oaser till byn Lajlik vid Jarkent-darja, där jag köpte en färja, som sedan för flera månader blev mitt hem. Den bemannades med Islam Baj och några ostturkestaner och fördes så österut i otaliga krökar av strömmen.

Från solens uppgång till dess sjunkande under horisonten drevo vi framåt mot målet — Lop-nor. Jag var därför varenda minut upptagen med att teckna kartan över floden, och då vi om kvällarna förtöjde vid än den ena än den andra stranden, var det redan för mörkt för att rita. Endast någon gång kunde det falla mig in att taga saken lugnt och göra en skiss. En sådan återger det lilla isolerade berget Tjoka-tagh vid flodens högra strand, en granne till Takla-makan-öknen.

Vissa sträckor gledo vi genom präktiga skogstrakter och vi kunde då någon gång göra kortare strövtåg från stranden för att se hur landet låg. Ett par mera i detalj utförda små skisser föreställa en med trästängsel omgärdad »masar» eller helgongrav på en öppen plats i skogen.

Åldriga bastanta popplar, fiskare i kanoter, sterila sanddyner stupande ned mot floden och trånga fiskekanaler i Lop-sjöarna blevo bland annat föremål för mina bemödanden. Mycket enkelt hop-

fogade träbroar över kanaler och flodarmar bildade alltid, icke minst på grund av speglingen mot den blanka vattenytan, vassen och träddungarna däromkring, mycket lockande motiv. Man skall måhända giva mig rätt om jag säger, att några av dessa bilder göra sig bättre i teckning än som varit möjligt i fotografi.

Även nu trivdes jag härligt i öknarna och gjorde långa färder i de vattenlösa ödemarkerna norr och öster om Lop-nor. En av teckningarna från dessa trakter söker att giva ett begrepp om de fantastiska ytformer den sterila leröknen antager på grund av de häftiga vårvindarnas filande och mejslande åverkan.

En liten flyktig skiss återger några av trähusen i den gamla kinesiska etappstaden Lou-lan, vars namn var känt i krönikorna, men om vars läge de lärde länge hade tvistat. Av en ren händelse fördes jag till denna mitt i öknen belägna sovande stad, som flera år senare besökts av Stein, amerikanen Huntington och japanen Tachibana, vilka alla gått efter mina publicerade kartor.

Glömd och övergiven hade staden Lou-lan slumrat i öknen sedan år 270 efter Kristus, då ödet förde mig till dess ruiner. Här var ingen tid till teckning, här grävdes och mättes blott. Resultatet av dessa undersökningar skall inom kort utgivas i ett digert verk av professor A. Conrady i Leipzig,

som ordnat och översatt alla de 121 manuskript jag hade lyckan att finna i Lou-lan. Många av dem äro daterade på dagen, och alla hade då legat omkring 1630 år begravda i ökensanden.

Endast med härdade baktriska kameler sådana som mina är det möjligt att för åtskilliga dagar stanna och arbeta i öknen norr om Lop-nor. Vid foten av Kuruk-tagh, »Torra bergen», som i norr begränsa denna öken, finnes en saltkälla av infödda jägare kallad Altimisch-bulak eller »De 60 källorna». Den flödar ständigt i en rännil som fryser och under vinterns lopp bildar stora kakor av fullkomligt söt is. Man lastar några av kamelerna med isfyllda säckar och tågar söderut till Lou-lans ruiner, där man gräver in den dyrbara, stelnade drycken under en skuggig lerterrass.

Altimisch-bulak och ett fåtal andra källor längre österut äro välkända för de vilda kamelerna. Då man vandrat i dagar, ja ända till tio dygn utan att se en droppe vatten och stillande törsten med de isblock kamelerna bära, skärper man sin uppmärksamhet till det yttersta för att tyda de vilda kamelernas spår. I alla riktningar korsa de varandra. Ibland ser man på avstånd själva djuren enstaka eller i små hjordar. Bli spåren talrikare än förr, måste man ha ögonen med sig. En gång räddades min karavan från hotande fara att dö av törst, då vi sågo hur kamelspåren sammanlöpte

från öster, söder och väster och bildade ett vägknippe in i en liten korridorformig dalfåra. En bit upp i denna dal gick en källa i dagen.

Av alla de vilda djur jag haft tillfälle att iakttaga i Guds fria natur är kamelen det mest fängslande, till sin härkomst, sina livsvillkor och vanor det mest gåtfulla. Man måste ha sett Centralasiens öknar för att förstå vad jag menar. Lopöknen, själv en del av Gobi eller Schamo, »Sandhavet», i vars inre de vilda kamelerna leva, är morfologiskt av helt annat slag än Takla-makan. Den sistnämnda öknen funno vi fylld av sand, bildande dyner vilka i öster uppgå till 90 meters höjd. I Lop-öknen äro dynerna däremot små eller rudimentära, och över stora områden är lermarken bar och absolut steril. Man vandrar genom veckor och månader i alla riktningar och finner alltid samma ytterst enformiga ödslighet. Den enda omväxling som bjudes är den bisarra, men ändå lagbundna skulptur ökenmarken förlänas av vindens filande och frätande kraft.

Själva ödsligheten och det ständiga sökandet efter betingelserna för livets uppehälle medför dock en aldrig vilande spänning. Man *vet* att om man icke lyckas finna bete och vatten inom ett visst antal dagar, så *måste* kamelerna dö. Alla tecken iakttagas, man prövar markens färgskiftningar ända till horisontens rand, längtande efter de gula fläckar,

som förråda »kamisch»-bestånd, man avläser de absoluta höjderna i förhoppning att terrängen skall sjunka till depressioner, där grundvattnets nivå kan hinnas av spadarna. I långa dagar kan man färdas mil efter mil utan att korsa ett enda kamelspår. Man ser inga antiloper, lätta som vinden flyga bort över öknens ändlösa fält, man hör inga vargar tjuta om nätterna. Här råder en tystnad djupare än den som fyller ett gravkor, vars järnport för alltid slagits i lås.

Öknens stämning griper vandraren med oemotståndlig makt. Kamelernas långsamma, tunga, avmätta steg äro i stil därmed, och takten angives av klangen från kopparklockorna som ett par av dem bära kring halsen. Man rider som till en fest. I öknen råder alltid sabbat. Vardagsstämningen är en känsla fullkomligt främmande för karavanernas farliga gång mot ovissa öden. Man tror sig nalkas en av dessa blygsamma små oaser som blott bestå av en saltkälla omgiven av ett kamischfält, men i verkligheten tågar man kanske mot upplösning och undergång, och ett dödståg är alltid högtidligt.

Allt tydligare förnimmer man ökenandarnas lockande musik, varom Marco Polo talar. Utan att veta det har den gamle venetianaren tagit den hemlighetsfulla ökenstämningen på kornet. Ju längre man avlägsnar sig från det sista betet och vattnet,

desto mäktigare blir den förföriska tjusningen. Man hör anderöster tala och väntar i varje ögonblick att något utomordentligt skall hända. Och innan det händer förefalla även de minsta obetydligheter spännande och intressanta.

En terrass! Är den utgrävd av vinden, är den det sista som är kvar efter en försvunnen flodbädd eller stranden av en sedan årtusenden uttorkad sjö?

Fjädern av en vildgås! Har den burits av en av dessa luftens bevingade pilgrimer som tröttnat på sin färd?

Skallen av en räv! Vittnar den att ägaren en gång förföljt en hare, som tagit sin tillflykt till öknen, och utsträckt förföljelsen så långt, att han aldrig orkat tillbaka?

En trädstam grå och porös! Hur många sekler ha förflutit sedan dess yttersta rottrådar förlorade känningen med grundvattnet och avskuro trädet från livets förnämsta betingelse?

En sakta bris från öster! Kommer den från vaggande kamischängar kring en källa och medför den icke doften av torkade löv?

Om natten ligger man vaken och lyssnar till tystnaden. Man tror sig höra rop och röster, det är ens eget hjärtas slag. Man lyssnar till långsamma årtag från en sjö, det är kamelernas avmätta andetag. Man hör galärer segla fram över

ett hav, det är tältduken som sakta slår för en nattlig bris. Hjordar av tallösa kameler susa förbi där utanför — det är vinden som sveper över öknen.

Bland bergen i Tibet behöver man aldrig sväva i ovisshet om vatten, där finns ju alltid snö och is inom synhåll. Högtidliga och kungliga kunna de eviga snöfjällen vara, men de sakna öknens gåtfullhet. Kara-korumbergens gigantiska svarta klippmassor, famnande jordens största glaciärer utanför polarländerna, erbjuda för visso ögat mera briljanta skådespel än öknens jämna gråa horisont. Men i Kara-korum och de höga tibetanska fjällen får man till sist sitt lystmäte av den högalpina prakten, av trånga, instängda dalar, av förtunnad luft och fuktig, ogästvänlig köld. På öknen tröttnar man aldrig. Man *kan* icke få för mycket av dess jämnhet. Man ledes lika litet vid dess enformiga ödslighet som vid havets. Och har man någonsin hört talas om att en sjöman tröttnat vid att betrakta havets horisont eller skyarnas rastlösa tåg över vågorna!

Nog händer det också att man i Tibet vid uppvaknandet i otta hyser en känsla av obehag vid tanken på att börja en ny dag av släp och knog, av långsamt bortdomnande i den bitande kölden. I öknen tänker man: i dag slår högtidens förnämsta timme och festen når sin höjdpunkt.

Inga lägereldar äro skönare än de som brinna i öknen. Den sista poppelstammen har huggits i stycken och glöder framför tälten. Stjärnorna tindra genom röken. Det är femtio mil till närmaste människor. Vad är friheten i jordens friaste republik mot det oberoende som råder i vår lägerstad! Inga lagar, inga föreskrifter, inga strejker, inga skatter, vi färdas genom en hel vinter utan att överskrida en enda gräns, utan att betala tull, utan att anmäla oss i polisen och utan att plågas med kort, trots den ödesdigra vattenbristen.

Det bästa av allt i öknen är att där saknas människor. Man behöver icke vara vaksam mot överfall. Icke en karl behöver gå nattvakt och sakta sjunga för att vittna att han icke sover. Aldrig kan det hända att några svarta prickar i fjärran efter hand växa till en trupp beväpnade ryttare, som på en hövdings ord bjuda oss att vända om. Här råder den mest obegränsade frihet. De enda som med oss dela herraväldet över öknen äro de vilda kamelerna.

En av våra spejare har i skymningen funnit det färska spåret av en vild kamel. Nästa dag följa vi det och finna äntligen hur det sällar sig till andra spår, vilkas knippe slutligen leder till den efterlängtade källan. Då lever karavanen upp på nytt, all fara är förbi, vi kunna vila ut

efter spänningen och glömma att denna källa blott är en enda liten ö i ett ändlöst ökenhav och att då vi lämnat den, samma ovisshet, samma spänning börjar på nytt.

Med en av mina män skyndar jag till fots mot den lilla oasen. I dess bortre del se vi några mörka punkter, som i kikaren växa till kameler. Vi smyga oss försiktigt mot dem och mot vinden. Vi komma dem nära och fatta posto bakom tamariskerna i ett snår. Därifrån kan jag länge iakttaga dem, deras graciösa former och lugna, värdiga rörelser. Några ligga och idissla, andra gå omkring och beta. De äro omgivna av den djupaste frid. Tyvärr är vårt köttförråd slut och vi behöva fett. För mitt liv skulle jag icke kunna skicka en kula mot dem. Det vore ett mord. De äro öknens herrar, vi äro som inbrottstjuvar. Min infödde jägare låter skottet gå. Blixtsnabbt lyfta de betande djuren sina långa halsar och de liggande spritta upp som stålfjädrar. Ledaren har i samma sekund givit signal, och i sluten trupp ilar hjorden snabb som vinden bort från oasen, försvinnande inåt öknen, hastigt och gåtfullt som skuggan av ett moln.

Men på platsen, där de vilade nyss, är en av kamelerna kvar, en mörk välväxt hanne. Skelettet är uppställt på Stockholm högskola för

den som vill se det. Den bild jag utställer här
visar en tvåårig vild kamelhona som blev
skjuten vid källan Jardang-
bulak den 16 mars
år 1901.

Fjortonde kapitlet.

TIBET
1900 och 1901.

Långa vägar färdades jag med olika karavaner kors och tvärs genom Tibet.

Där har djurvärlden andra representanter än i öknen. Vi ha redan lärt känna en av dem, vildjaken. Låt oss nu helt flyktigt ägna en rad åt den antilop som bär det latinska namnet Pantholops Hodgsoni och som i mitt ovan nämnda arbete blivit vetenskapligt skildrad av professor Wilh. Leche. På bilden synes hans vackert tvärräfflade lyrformiga horn som stå nästan lodrätt upp i luften då han springer. Då punditen Nain Sing på sextiotalet och för första gången såg en stor hjord av dessa antiloper, liknade han den vid en marscherande armé med påskruvade bajonetter.

Intet kan vara mera tjusande än att se dessa smidiga och eleganta djur i fullt språng. De studsa elastiskt och med otrolig hastighet och tyckas knappast vidröra marken. Stoftmoln lätta

som den finaste rök förråda dock att de äro i kontakt med jorden, men de ila bort från dem, och vi se dem klart ända tills de försvinna i terrängen.

Jag tröttnade aldrig på att betrakta dem och jag brukade undra vad de tänkte om oss och våra döende hästar, vilka redan efter ett par månaders färd företedde den utmärglade och eländiga anblick, som antydes på en av mina teckningar. Att antiloperna i oss sågo idel svurna fiender är säkert, eljest hade de icke fått så bråttom då vi tågade fram över deras glest bevuxna stäpper mellan bergen. När jag såg dem försvinna i fjärran, undrade jag också hur långt och hur länge de skulle fortsätta sitt snabba lopp, innan de stannade och vädrade efter faran. Hur tillbringades av dem den natt som sedan sänkte sina vingar över det ödsliga Tibet? Deras vaktposter sovo för visso icke; det gällde livet för hela hjorden om vargarna kommo deras vaksamhet på skam.

Någon enda gång försökte jag att med färger återgiva ett bergmassiv eller en kedja. Det lyckades dock på sin höjd att giva ett begrepp om de skiftande nyanserna, men några akvareller kunde jag aldrig åstadkomma. Här är emellertid ett snömassiv från augusti 1900, ett mäktigt berg med eviga snöfält och korta gletschertungor i norra delen av tibetanska höglandet. Från samma trakt

förskriver sig en gråblå bergskedja med glesa snöstrimmor på kammen och ett mindre fält av sanddyner vid sin fot.

Men som sagt, det blev icke mycket uträttat med ritstift eller pensel den gången. Hela min fria tid gick till kartorna och fotograferingen. Därför har jag också endast ett fåtal av tibetanska människotyper att visa. Tre av dem ritades 1901 och återgiva dragen av en gammal nomad, en herdegosse och hans excellens Ngavang jämte Hladje Tsering, guvernör av provinsen Naktsang i Tibet. Den sistnämnde är, såsom framgår av bilden, klädd enligt den kinesiska modejournalen och kunde lika väl vara en mandarin.

Femtonde kapitlet.

LADAK

1902.

Under det sista skedet av denna resa, eller i Ladak, överfölls jag av en obetvinglig lust att rita. Orsaken var helt enkelt den, att de fotografiska plåtarna tagit slut och att jag icke ville att sträckan över Himalaja till Indien skulle bli vanlottad i illustrationsväg.

Jag glider nu hastigt förbi dessa teckningar. De föddes i en trakt väl känd för europeerna. De byar, kloster, lamor och andra inbyggare, som avbildats i denna samling, hade skådats förut av andra resande. För mig var dock denna värld i västra Tibet på gränsen till Kaschmir alldeles ny och jag fann den högeligen pittoresk och hade gärna stannat längre för att fylla flera blad med gubbar.

Fortare än det gick för mig skall den besökande i denna sal draga förbi byarna i Ladak, men också blott vinna ett ytterst flyktigt begrepp om de

heliga munkarnas gårdar och de hyggliga böndernas hus. På nästa resa till Tibet, 1906, skola vi återse dem alla.

Här reser en religiös flaggstång sin spira på gården av Hemis kloster framför dess huvudfasad, kallad Rappsal, där balkonger liknande burspråk förhöja intrycket och skänka de vitmenade murytorna ett vinnande behag. Kring det inre av den förnämsta tempelsalen löper ett galleri, uppburet av träkolonner, behängda med brokiga draperier, och i skymningen under dem sitta munkarna och läsa sina heliga skrifter. Vid ingångsporten står en lama och slår på en gonggong, förkunnande att bönetimmen slagit.

På krönet av en lodrätt avskuren rullstensterrass ha Lama-jurus munkar uppfört sina luftiga boningar. Man får söka efter något mera egendomligt än detta kloster med dess tempel och boningar svävande som svalbon över dalen. Och icke mindre pittoreska äro de tavlor som upprulla sig för den besökandes syn då han väl kommit upp på höjden och vandrar över gårdar och gångar mellan stenmurar, vita hus och klockstapelformiga »tjorten»-pyramider, kringslutande askan efter heliga män. Där stannar han inför jättestora vertikala bönekvarnar brokigt målade på ytan och inuti gömmande de mystiska orden »om mani padme hum»,

skrivna på tunna pappersremsor, i tusentals varv lindade kring kvarnens snurrande axel.

Han får se lamor som med en svanhalsformig trumpinne traktera skinnet på en rund, flat trumma, allt under det att de genom ett skickligt handgrepp låta cymbalerna ljuda och klockorna klinga. Här finnas flera typer av denna de heligas orkester. Andra blåsa i jättelika, tre meter långa mässingsbeslagna kopparbasuner, vilkas mynningar vila på marken, men i processioner bäras på axeln av noviser. Ännu en yngling blåser flöjt och hans sidokamrat ett snäckhorn.

Lama-jurus kloster har på grund av sin närhet till det engelska Indien förlorat mycket av sin äkthet. Hit styra sportsmän, »schikaris» och turister sina steg »for a holiday», och även Buddas efterföljare falla till föga för de kristnas röda, klingande guld. Säsongen är under sommaren. Jag korsade Ladak vid jultiden och var därför fullständigt befriad från risken att möta andra europeer än de djupt allvarliga och vördnadsvärda tyska herrnhutmissionärer, vilka nu ad majorem Dei gloriam (jesuiternas valspråk!) av de rättfärdiga landets kristna herrar jagats från hus och hem, från sina anspråkslösa kyrksalar och sina långsamt växande församlingar.

Alltnog, man kan i Lama-juru för en ringa penning få se lama-munkarna i hemska, behornade

vilddjursmasker och frasande, färgmättade siden-dräkter dansa den beryktade djävulsdansen till onda andars besvärjelse. Den dansen skulle jag några år senare få se i all sin prakt dansas i Taschi-lunpos kloster, som ännu icke köpts för kristet guld.

En annan bild visar den av sten i tibetansk stil uppförda fästningen vid Kalatsi, där en bro leder över Indus, och åter en annan ett par enkla hyddor vid vägen i Kaschmir. Jag har också ritat gäst-huset i Schajok vid en av Indus' förnämsta bifloder, vars källflöden hämta sitt vatten från Kara-korums gletschrar. På gården synas i olika grupper några av mina karavanhästar.

Bland lama-porträtten lägga vi märke till en tibetan hållande en liten handtrumma gjord av hjässbenen av två människoskallar. Vidare en vandrande munk från Nepal i skinnmössa och be-hängd med pärlband och gudabilder kring halsen och knäppande på en gitarr, en 55-årig Takpa Rintje från Purang, och slutligen klostret Hemis gamle prior.

Kvinnorna i Ladak, klädda i röda pälsar och bärande huvudbonader rikt besatta med turkoser och koraller, roade mig nästan mer än munkarna. Några av dessa små varelser återfinnas i mitt galleri. Här står en danserska i sin mantel, här en hel rad av höglandets fullkomligt anständiga

odalisker. Jag har till och med försökt att i all hast fånga rörelsen i en av dansens turer. Även gossar dansa, hållande korta käppar, som föreställa svärd, i sina händer.

En Nurla-flicka med trumma ackompanjerar tonerna från sin pappas flöjt. En enkel borgare i Leh svänger en bönekvarn i sin högra hand. En bonde för sin lastjak vid ett rep fästat i en ring i oxens nosbrosk. Och slutligen möta oss dragen av en gammal man i Ladak.

Sextonde kapitlet.

BAKTRISKA KAMELER
1906.

Vi äro åter i Persien. Vägen dit hade jag tagit genom Centraleuropa, Konstantinopel, Sevastopol, Trebisond, Erserum, Tabris och Kasvin till Teheran. Där regerade då Mussafar-eddin Schah, skuggan av en konung.

Den 1 januari 1906 bröt jag upp från huvudstaden med en karavan av 15 egna baktriska kameler och ett par dromedarer. Några av dem äro avbildade här, främst den jättestora lurviga kamel, som bar mig den något över 200 svenska mil långa vägen genom östra Persiens öknar och oaser allt till gränsen av Balutschistan och som blev min synnerliga vän. Han var tålig och tyst, gurglade aldrig och fräste icke då jag gick fram till honom och lade armarna kring hans mäktiga huvud. Under karavanvandringen vred han tid efter annan på halsen och stack, allt under gångande marsch, sina köttiga läppar upp till mig som tronade på hans

rygg och som förstod att han ville ha en bit bröd.

Alltifrån första dagen hade han blivit van vid att kort före uppbrottet på morgonen få en ordentlig majsbulle ur min hand. Timmen för denna extra utfodring flyttade han tillbaka mer och mer och gav sig slutligen icke till tåls så länge att jag hunnit få kläderna på mig och öppna tältet. Den sistnämnda förrättningen skötte han själv. Han väckte mig med att sticka nosen under tältöppningens nedre fåll och genom att lyfta huvudet få upp tältpluggen samt fylla halva tältet med sin väldiga lurviga hals och sitt gigantiska huvud. Bullen hölls också i beredskap, ty den familjära förtrolighet han visade mig var uteslutande av behaglig art.

Jag förstår icke de skönhetsdyrkare som finna kamelerna fula och klumpiga. Men så mycket är säkert att de flesta av dem aldrig sett en kamel. Kanske ha de någon gång i ett menageri stått inför det utmärglade vraket av ett ökenskepp. De nordbor som i månader och år färdats genom ökentrakter med stora karavaner äro lätt räknade. Och blott under sådana förhållanden kan man studera kamelen.

Jag finner till och med de smäckra nakna dromedarerna, vita, bruna eller grågula, förekommande i Afrika, i Arabien, Palestina, Syrien, Mesopotamien, södra Persien och norra Indien, vackra och ele-

ganta, liknande strutsen med sin långa hals, påminnande om palmen på dess höga smala stam. Och ändå kunna dessa i skönhet icke tävla med de baktriska, tvåpuckliga kamelerna, allra minst på vintern, då dessa bära sin mycket lurviga och täta päls.

Redan kamelens rörelser äro imposanta. Han rör sig aldrig hastigt eller obehärskat som en häst, han förlorar aldrig herraväldet över sig själv. Inte kråmar han sig och krumbuktar som en arabisk hingst av levnadslust och behagsjuka: hans rörelser äro utan all beräkning av naturen majestätiska. Hans mörkt kastanjebruna ögon förråda ett lugn som påminner om blicken hos den gamle trygge rorgängaren, vilken vet att utan honom går skutan i kvav. Kamelen vet att han är herre över öknen och kanske har han en aning om att bomulls- och sockerbalarna inte kunna föras genom Persien utan hans hjälp. Hästen håller sitt huvud vertikalt eller åtminstone snett framåt och nedåt. Kamelen håller sitt horisontalt. Endast när han betar bildar dess längdlinje en vinkel mot horisontalplanet. Eljest är det alltid parallellt med jordens yta. Då han rör det från vänster till höger och tillbaka, sker rörelsen alltid mycket långsamt och värdigt. Han bestryker ökenhorisonten med sin lugna härskarblick.

Hans lidande tunga gång är vacker. En framstormande ryttarskara är en härlig syn, men en

kamelkaravan mot öknens ljusa bakgrund är i högre grad imponerande. Den enda rörelse hos kamelen som icke är vacker är den som förändrar hans ställning från stående till liggande och den med vilken han reser sig upp.

För min del föredrar jag att färdas på kamel framför att rida till häst. Man har större frihet på kamelen, som vanligen följer karavanen utan att man behöver tänka på dess styrsel. Man kan hela tiden rita och skriva och ens blickar nå längre bort på grund av den betydliga höjden över marken. Klockornas klang verkar sövande, men man somnar icke in ändå.

Sjuttonde kapitlet.

GENOM ÖKNEN KEVIR

1906.

Under min resa från den 1 januari till mitten av maj 1906 tog jag flera hundra fotografier. Ett stort antal av dessa återfinnas i »Över land till Indien» och »Eine Routenaufnahme durch Ostpersien». De återgiva landskapsbilder, välvda brunnar i öknen, oaser, bergspartier, byar, städer, ruiner, moskéer, gatumotiv, basarer, människor och karavaner m. m.

Denna gång lät jag dock icke fotografiapparaterna förleda mig till att vara otrogen mot pennan och penseln. Visserligen tog kartarbetet och de regelbundet återkommande observationerna bort mycken tid, men jag räddade dock en ganska stor samling panoramor över persiska och balutschiska berglandskap samt typer av män, kvinnor och barn i det gamla Iran.

Först några ord om panoramorna över olika

delar av det ödsliga land, genom vars förbrända stäpper och sterila öknar den nyss skildrade kamelen tjänstgjorde som min bärare. De göra icke anspråk på att vara små konstverk som man sätter upp i glas och ram på en vägg! Redan den omständigheten att två, tre, ja ibland fyra panoramor stå hopträngda över varandra på ett och samma blad bevisar att deras uppgift varit av registrerande art och att de haft ett visst topografiskt ändamål. På kartan inläggas bergen, eller i allmänhet terrängens ytformer så som man tänker sig dem sedda uppifrån. Panoramorna visa oss landet i horisontal led och bergen sedda från sidan, och de bli därför ett stöd för och en komplettering av kartan, i synnerhet om samma toppar uppträda på flera panoramor och tillåta fastslåendet av skärningspunkterna. Ty på varje panorama angivas kompassriktningarna till mera dominerande toppar.

De utställda teckningarna av detta slag äro för visso i stånd att skänka åskådaren ett begrepp av de persiska bergens utseende. Han finner att de i jämförelse med snökedjorna i Tibet äro rena bagateller, flacka, välvda, söndervittrade och fullständigt sterila. Endast sällan äro deras kammar snötäckta och blott i undantagsfall ligger snön kvar över sommaren. Ibland äro de mörka, nästan svarta, och sticka bjärt av mot den kringliggande, ljusare marken. Någon gång framträda de i lätta, skära

ökentoner liknande de berg man finner avbildade på tavlor från Sahara eller Arabien.

Å den kosa jag valde från Teheran mot sydost blevo bergskedjorna lägre och flackare ju närmare vi kommo utkanterna av den stora saltöknen Kevir. Från Djandak korsade jag denna tretton mil breda öken mot norr med tre hyrda kameler och i sällskap med en stor handelskaravan från Jesd. En blyertsteckning, hastigt utförd i dåligt väder, visar karavanen lägrad vid södra randen av saltöknen, vars horisont för ögat är lika jämn som havets under lugna dagar.

Sällan har jag iakttagit mera fängslande ljuseffekter än under denna färd genom öknen Kevir. Vid den plats som är avbildad på sistnämnda teckning och där vi hade den stora öknens absolut jämna horisont framför oss i norr — en plats som bar det välljudande namnet Haus-i-Hadji Ramasan och där sött vatten fanns att tillgå, lågo vi och karavanen från Jesd och väntade i dagar och nätter att himlen skulle klarna så att vi kunde bryta upp mot Sadfe och Turut vid ökenhavets andra sida, den norra.

Det hade regnat oavbrutet. Den salthaltiga lera, varav marken består, blir bokstavligen hal som såpa efter regn. Kamelerna förlora fotfäste, halka och falla. De resa sig men falla åter. Och de stupa icke måttligt! De långa benen slänga åt

sidan, och den tunga kroppen dunsar i gyttjan med en smäll. Åtskilliga situationer äro behagligare än den att just då befinna sig överst på en hög kamel! Har man slumrat så vaknar man ofelbart, om man inte bryter nacken av sig.

Om regnet alltjämt fortfar, så mjuknar leran och djuren sjunka däri. De tröttna då vid de fåfänga försöken att resa sig. Lättar icke nederbörden, så är en karavan, som mitt i öknen överfallits därav, förlorad. Männen kunna väl i de flesta fall rädda sig, men djuren och vanligen också bördorna äro förlorade. Det var därför vi väntade på bättre väder vid Haus-i-Hadji Ramasan.

Äntligen klarnade himlen och vinden började sitt verk att torka ut öknens yta. Och så beslöto vi en kväll att bryta upp tidigt nästa morgon.

Det var mörkt och klart. Stjärnorna tindrade som bloss. Männen från Jesd skymtade förbi som skuggor, då de sysslade med att fästa varubalarna på de liggande kamelernas ryggar. Då och då hördes ett vresigt gurglande eller slaget av en kläpp mot en klocka. Efter hand som bördorna voro tillrättalagda fingo kamelerna resa sig. Den första avdelningen drog långsamt ned mot öknen. De andra följde. Och sist kommo jag, min tjänare och våra tre kameler.

Mörkret råder ännu. Med möda urskiljer jag blott den närmaste kamelen framför mig. Men

klangen höres då kläpparna sätta kopparn i vibrationer, och det låter som ett klockspel döende bort mot täten.

Man anar en ljusning i öster. Dagen är nära. Den långa raden av kameler börjar att skymta fram som ett mörkt slingrande band. Det ljusnar alltmer, och stjärnorna blekna efter hand. Alla detaljer framträda i det väldiga tåget, men allt är ännu grått i grått.

Plötsligt gnistrar det till i öster som en rödgul, strålande eld — det är solens övre rand, som stiger över horisonten. Med ens blir det alldeles ljust. Dagen har kommit. Alla färger framträda friska och klara, de bruna, gula eller nästan svarta kamelerna, de långväga röda varubalar, som innehålla färgämnet »hennah», karlarna i sina blåa eller brokiga dräkter, grannlåter, tofsar och plymer av kulört garn som pryda de ledande veteranerna i de baktriska ökenskeppens färdande kolonn, och karavanklockorna, som tyckas ljuda med en ädlare klang sedan solen i hela sitt majestät förvandlat deras malm till guld.

Våra skuggor sträcka sig mot väster så långt som dagen hinner. Men de förkortas redan med varje minut som går, och då solen nått sin middagshöjd och skuggorna äro som kortast, ha vi dem rakt framför oss. Sedan växa de åter och svänga långsamt mot öster.

Hela dagen skred karavanen framåt och fortsatte, efter en rast, hela natten. Himlen blev åter molntäckt och endast tid efter annan bröt månen igenom, framkallande fantastiska belysningseffekter över kamelerna som bara gingo och gingo till klockornas entoniga slag.

Blytunga moln kommo dragande från norr och nordost. Hela himlavalvet mörknade. Det gick som en tyst oro genom karavanen. Till och med kamelerna påskyndade utan maningsrop sina steg. De visste av erfarenhet att den vind, som blåste från Khorassan, bådade regn. Den hala marken hade nätt och jämnt hunnit torka så mycket efter det senaste regnet, att kamelerna gingo stadigt. Nu föllo de första regnstänken. Vinden friskade i. Om den medförde nya störtregn, skulle det gälla livet för oss. Marschtakten ökade i hastighet. Det är något ängsligt över en karavan som går med hårt forcerad fart. Packsadlarnas trästommar gnissla, fradgan droppar från kamelens läppar, och klockorna klämta gällt och skrällande som vid ett uppbåd, en eldsvåda eller en avrättning.

Mot aftonen inträffade den underbaraste belysning jag kan minnas. Den varade blott några minuter. Hela himlen var svart av moln och man hade en känsla av att vandra under ett blytak. Blott längst ned i väster, där solen hade ett tuppfjät kvar till

horisonten, fanns icke en sky. Glödande som eld kastade dagens stjärna en flod av intensivt rött ljus över öknen. Det såg ut som om luckorna till en jättelik ugn blivit öppnade mot den mörka, tysta ödemarken. Kamelerna och karlarna avtecknade sig tegelröda mot den svarta bakgrunden i norr och öster. Ett spöktåg, en drömbild, som knappast kunde ha sitt motstycke i verkligheten!

Vilket ämne för en landskapsmålare! Hans duk skulle hava väldiga dimensioner och vara tillräckligt hög för att ge plats åt de blåsvarta molnens fantastiska formationer. Åt höger skulle man se natten komma ut ur öknen, i väster skulle den flyende dagen ännu brinna och fängsla åskådarens blick. Man skulle bibringas den föreställningen att man med hela sin själ måste sluka denna bild i övertygelsen att den inom tre minuter vore förbi sedan dagens stjärna sjunkit under horisonten och det kompakta mörkret utbrett sig över mästarens skapelse. Men sedan man märkt att man blott var rov för en inbillning, skulle man i lugn betrakta den oändliga raden av röda kameler under röda bördor och ledsagade av röda drivare. Vilken berömmelse skulle icke en sådan tavla vinna! Men den finns icke och har aldrig funnits, och öknen väntar förgäves på sin mästare.

Min ridkamel vände långsamt huvudet mot

väster. Då flammade hans ögon av återskenet
röda som rubiner. Men solen sjönk
allt djupare, och natten kom
tillbaka till jorden.

Adertonde kapitlet.

PERSISKA FOLKTYPER
1906.

Efter fullbordad vandring fram och tillbaka genom Kevir nådde vi den stora oasen Tebbes berömd för sina 100,000 dadelpalmer och sina yppiga trädgårdar mitt i ödemarken. Öster om denna oas reser sig en ansenlig bergskedja, Kuh-i-Schuturi, som på grund av avståndet ter sig i lätta skära toner, en tjusande anblick, så mycket mer som kammen är snötäckt och står skarpt tecknad mot himlens blåa fält.

Och vidare gick färden genom ödsliga trakter över oaserna Naibend, Ser-i-tjah och Neh till Seistan.

Perserna själva, detta sympatiska men degenererade folk av indo-germansk stam lockade min penna i vida högre grad än landet och människoverken från forntid och nutid. I den skara jag här har den äran att presentera på en av skärmarna i konstföreningens sal skall man finna män

och kvinnor av olika åldrar och barn från olika delar av östra Persien. Jag behöver nu icke närmare ställa diagnosen på var och en av dem. Här är en »ketkhoda» eller byäldste, hemma i Kerim Khan vid öknens rand. Han är klädd i ett slags kaftan och bär på huvudet en enklare turban. Vid hans sida sitter Hussein Kuli en tioårig gosse från Arusun i snygga gångkläder och med en hög »kullah» till huvudbonad. Från samma by härstammar den fyrtioårige Hassan Aga. Några ynglingar och män i helfigur och sittande ställning äro från Alem och Tjupunun.

Mina reskamrater från Kevirfärden saknas icke i galleriet. Här se vi ägaren till de tre ökenkamelerna Ali Murat från Djandak med en snibb av sin turban lagd under hakan, och Aga Muhammed, den 22-årige ledaren av den stora handelskaravan vi följde genom öknen. Ekbar och Mirsa Ali voro karavanmän under hans befäl.

I Turut vid saltöknens norra gräns blev jag vid ritandet omringad av ett hundratal stojande ungdomar, som dock icke visade någon allvarligare närgångenhet. De följde mina förehavanden med spänd uppmärksamhet och skrattade av full hals när jag efter hand visade dem resultaten.

Tre gubbar äro från Djaffaru. En av dem, Hussein Kuli, har en vidlyftig turban virad kring sin lilla filtkalott och ett par slingor från turbanen

slagna omkring halsen. Den vitskäggige Gulam Hussein i låg »kullah» sade sig räkna 80 år. I Khur hade jag likaledes ett par långa seanser. Varje modell fick ett silvermynt, och det var därför många som anmälde sig. Bland dem är den 54-årige Abbas en Tennysontyp, Faradj Ullah en bondpojke av menlöst anlete, och den tjuguårige Taghi, en yngling med regelbundna drag och vackert hår, delat mitt i pannan. Från Khur förskriva sig också några gruppbilder, en rad av pojkar sittande och stående utmed en mur, och en annan klunga som samlat sig vid en öppen port, i vars bakgrund några beslöjade kvinnor skymta. Två pojkar, Ramasan och Gulam Hussein, äro hemma i Tebbes.

Från Naibend förskriva sig flera porträtt. Alla äro tecknade i det fria. Modellen fick vanligen sitta mitt i solskenet, under det att jag höll mig i skuggan, antingen i min egen tältöppning, i en portgång eller vid en mur. I värsta fall fick man hålla upp en duk, vars skugga föll över skissbokens eljest bländande vita blad.

De båda gossarna Hussein Ali och Aga Hussein har jag orienterat så, att nästan hela ansiktet är beskuggat, och endast pannan, näsan och en liten fläck av en kind uppfånga glansdagrar.

En gammal man av Naibend, som fått mer av solen än de andra, ville icke säga sitt namn. Han

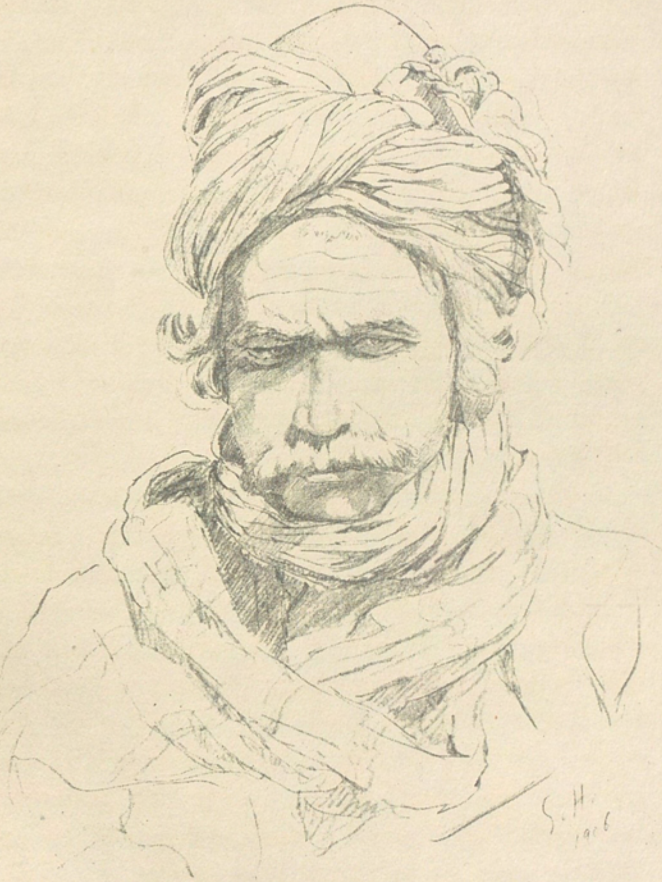

anade argan list ocn höll på att förstöra hela seansen, i det han varnade de yngre sägande att jag var ute och sökte efter lämpliga rekryter till schahens armé. Men hur det var så lugnade han sig till sist och lät till och med förmå sig att utsätta sitt ansikte för européens onda blick. Eljest anse perserna att den onda blicken är farligast för småbarnen. Men i Neh fick jag ändå rita en liten unge, som satt med huvudet på sned och stora undrande ögon under pannluggen.

Kvinnorna äro alltid ett kapitel för sig. I Persien äro de svårare än i andra länder. De gå ju alltid beslöjade utomhus för att skydda sina anletsdrag för alla manliga ögonkast. I Teheran och andra städer vore det förmodligen så gott som omöjligt att uppdriva en kvinnlig modell. Även om det funnes skönheter, som icke hade något emot att på så nära håll låta sig beundras av en främmande man, skulle de av fruktan för efterräkningar bland sin omgivning, aldrig våga att erbjuda sig.

Även på landsbygden och i det bebodda landets utkanter är det mycket svårt att få dem att kapitulera för några silvermynt. I var och en av oaserna Kerim Khan, Djaffaru, Khur, Naibend och Tebbes lyckades det mig att få en kvinnomodell. Den första var byäldstens dotter. Damen från Djaffaru var en matrona på 40 år — vid den

åldern äro de persiska kvinnorna redan utblommade och skrynkliga. Till och med den 25-åriga Evas dotter, som i Naibend blottade sitt ansikte för min penna, hade förlorat ungdomens tjusningskraft. En ung mor i Khur har med högra handen just fört slöjan åt sidan, men hennes uttryck förråder den oro och undran som besjälar henne.

Bibi Agha var en förnämlig borgares åttaåriga dotter i Tebbes. Hon var omgiven av hela sin familj så länge seansen räckte, och när den var förbi, försvann hon tyst som en vålnad och skyndade tillbaka till de fördolda gemaken i sin pappas »enderun» eller harem.

I byn Ser-i-tjah visade sig kvinnorna mera medgörliga än i någon annan trakt av Persien som jag besökt. Där satt jag på en liten öppen plats mitt i byn och ritade, och sedan den modiga Soghra, en nioårig prinsessa i trasor, förmåtts att hålla sig stilla tills hennes drag voro överförda på ett blad i min skissbok, kommo de andra fram, blyga och försagda, tysta och undrande och intogo modellens plats.

Här är Rogieh, tolv år och giftasvuxen, Mää-sum, hennes jämnåriga lutande sig mot krönet av en låg mur, Banu, tretton år, åt vars skönhet jag icke förmått att göra rättvisa, Rähna och en annan Banu, båda 15 år, en flicka bärande det oskönt ljudande namnet Näsa och vars ålder

saknas i protokollet. Så är också händelsen med Masumé och den unga, grubblande änkan Sekineh, under det att Fatimeh tillbringat ett liv av 18 vårar i Ser-i-tjah.

De voro härliga som modeller och sutto orörliga som bildstoder. Men de kunde icke förmås att yttra ett enda ord, nej icke ens att med en liten nick giva till känna att de uppfattade vad jag sade dem. När ett porträtt var färdigt och jag frågade flickan: »Vad heter du?» förändrade hon icke en min, hennes blick flyttade sig icke, hennes läppar rörde sig icke, hon slog inte ens ned ögonen eller böjde huvudet till tecken på blyghet. Hon var som en marmorstod kall och oberörd.

Då sade någon av männen som hela tiden sutto omkring oss på marken: »Hon heter Banu.» Om jag då böjde mig fram och frågade henne: »*Heter* du Banu?» förblev hon lika oberörd som förr. Men då jag gav henne ett par silver-»kran», räckte hon fram sin hand, tog dem och försvann som vinden, utan att jag någonsin fick veta varifrån hon kom eller vart hon for.

Det var något rörande över dessa små varelser, dessa den urgamla öknens flyktiga och hastigt utblommande gäster. De hava ingen frihet, få icke gå sina egna vägar, utan endast följa männens vilja. Under denna äro de dömda till evig

träldom. Muhammed den gamle kvinnotjusaren visste nog av erfarenhet vad han gjorde när han kringgärdade vartenda harem med bommar och lås.

Därför göra de knappt intryck av mänskliga varelser. Man får ju icke samtala med dem. Om deras tankar och önskningar får man icke en aning. När man sitter i timtal och betraktar dem en efter annan, så försöker man väl att intala sig själv att ett hjärta slår under den vita eller blåa slöjan, att då och då en lätt rodnad far över deras lindrigt solbrända finhyade kinder, att deras blick är trolsk och deras ögon drömmande, och att de små barfota sfinxerna ändå äro österländska kvinnor, mogna till allt.

Det hjälper dock icke att utrusta dem med en poetisk skrud ur Tusen och en natt. Det enda som gör intryck på deras själ är klangen av silver-
»kranerna». Men låtom oss icke vara orätt-
visa mot dem. Vi voro ju omgivna
av en talrik åskådarkrets! Om
vi lämnats i fred kanske
Banu och hennes
systrar ta-
lat!

Nittonde kapitlet.

LADAK
1906.

Persien försvinner bakom oss.

På löpande dromedarer rida vi genom Balutjistans ödemarker.

Vi äro i Indien och lyssna till ljumma vindars sus i mangoträden. Gåtfulla gudagestalter möta våra blickar från pagodernas sidor, och vi se hur braminerna hälsa den uppgående solen från Benares' kajer. Hit stappla de av dagar gamla för att dö vid den heliga Ganges' vågor. En sagolik stämning omger oss. På dessa vägar har Budda vandrat. Hela Asien genljuder ännu av hans namn.

Vi äro i Rawal-pindi och föras av snabbfotade hästar över Himalajas södra kedjor till det strålande Kaschmir.

Ridande härdiga bergshästar tränga vi allt djupare in och allt högre upp mot Himalajas svindlande pass.

Denna väg hade jag ridit två gånger förut. Och ändå är det som om jag såg den för första gången. Jag hade ju sett dessa djupt inskurna dalar mellan överväldigande, ofta skogbevuxna klippmassor höljda av snö, och på farliga stigar varit utsatt för risken att sopas bort av lavinernas fall. Jag hade sett floderna täckta med is och hört forsarna jollra under kupor av renaste glas.

Nu rådde sommar! Livet sjöd i dalarna. Det doftade av saftigt gräs, det susade i lövträd och cedrar. Obundna och ystra gledo floderna genom sina steniga bäddar, och skummande vita, mitt i det eljest mörkt malakitgröna vattnet, brusade forsarna över sina trösklar, brådskande som om de längtat från de trånga dalarnas tvång i Himalaja till det Indiska havets jämna, fjärran horisont.

Vid Altji se vi en halsbrytande bro och äro glada att icke behöva fresta dess sviktande bräder. Kasta vi från stranden blicken nedåt indiska hållet, förnimma vi måhända en aning av den täckvagnskänsla, som framkallas av de inramande bergväggarnas svindlande branter. Då längta vi tillbaka till de öppna vidderna i Höga Tibet. Det är som när man kommer från Narvik och de norska fjordarnas djupa korridorer till övre Norrlands flacka krön och fria synfält.

Kring Kargil och dess frodiga trädgårdar mötas flera dalar, och man ser åter större fält av himlen

över sig. Men vid Sumdo, där man nalkas Indus, är det trångt igen. Och dock, hur oändligt tjusande äro icke dessa perspektiv! Vid varje krök av vägen öppnar sig en ny tavla. Det vore banalt att utropa: »Detta är ändå det vackraste av allt!» Ty vid nästa krök öppnar sig en ny utsikt, som tyckes överglänsa alla de föregående i djärva linjer, kulissformigt framspringande klipputsprång, grönskande skogar, omgivna av nakna, violetta branter, och i dalens mitt den än sakta flytande mörka, än över stenar och block forsande, brusande, vita floden.

Jag sparade på fotografiplåtar och gjorde i stället ett antal teckningar i bläck. Under den tid jag vistades i Leh, huvudstaden i Ladak, samlade jag också ett antal skisser. Det är märkvärdigt hur olika det kan vara med lusten till och nöjet av att rita. Ibland kände jag en oemotståndlig längtan efter att, sittande på en sten vid sidan av en stig, teckna konturerna av ett tjusande landskap. En annan gång krävde det självövervinnelse att taga initiativet därtill. Men alltid var det roligt att se en skiss fullbordad och veta att den var införlivad med samlingen av minnen i bilder från Asien.

I Leh utrustade jag den största karavan jag någonsin ägt. Här köptes hästar och mulor, här togos härdade bergsbor i tjänst och här fylldes proviantkistorna. Det var icke alltid så lätt att

slita sig lös från detta viktiga arbete och gå ut för att teckna konturerna av de gamla Ladakkungarnas ståtliga borg, som byggd i tibetansk stil och påminnande om Italien, reser sina höga murar, sina fönster och balkonger över de enkla husen och kojorna i Leh.

Man skulle kunna rita otaliga bilder av denna i sanning kungliga borg, ett vemodigt minne av en förgången storhet och från en tid, då Ladak var ett fritt och oberoende rike. Det vore ingen konst att inpassa detta gamla slott som höjdpunkten i en hel serie av motiv. Än skymtande under popplar i basargatan, än framträdande mellan klippkammar eller pittoreskt hopgyttrade hus, än badande i solsken eller mörknande i aftonskuggor, än med lamagravarnas roliga pyramider skarpt avtecknade mot dess bakgrund av väldiga murytor, skulle det alltid te sig lika ståtligt och förnämt. Att rita det från bergkammarna uppifrån skulle icke löna sig. Man måste se det från dalen, då dess höga resning skenbart tyckes tävla med bergen i höjd.

Man kunde också fördjupa sig i detaljer av dess olika delar. Här är huvudportalen med dess i trä prydligt snidade tak, uppburet av tvenne fristående och ett par väggfasta kolonner, likaledes skurna i trä.

Och går man upp på det platta taket, så har

man under sig som på en reliefkarta den väldiga Indusdalen med den odödliga floden sakta strömmande utmed den vänstra dalsidans bergsfot. Ett panorama som jag utförde därifrån är en mycket matt efterhärmning av den majestätiska verkligheten, denna djärva skulptur framkallad av oräkneliga årtusendens erosion och atmosfäriska förstörelse av de hårdaste berg. Betrakta blott denna närmaste utlöpare och de ramsvarta skuggorna i dess skrevor!

Icke heller denna gång kunde jag avstå från människorna. Här är Jankit, tjuguårig, en kvinna i Leh, bärande den fyrkantiga fårskinnskappan med den brokiga tygsidan utåt och en egendomlig huvudbonad med knollriga skygglappar och över hjässan ett färgrikt tygband räckande långt ned på ryggen och fullsatt med turkoser och koraller, infattade i silver. En annan kvinna är fyra år äldre och hemma från Niemo by. En sextonåring bär likaledes namnet Jankit och är född i Tjuschul.

Bland männen lägga vi först märke till radjan av Stok, en man som nu hade varit konung av Ladak och residerat i den nyss omtalade borgen, om icke Sorawar Sing för 80 år sedan erövrat hans sedan otaliga generationer fäderneärvda land och införlivat det med maharadjans av Kaschmir välde. Han såg tärd och sorgsen ut och var nu

knappast för mer än andra män i detta land, vars dalar skulle ha ekat av hans härskarbud, om icke ödet behandlat honom grymt och förvandlat honom till en skugga.

Efter honom följer en rad av lamor. En av dem har halvt romerska drag och kunde vara kusin till påven Benediktus. En annan, Jigme Tantsen, är endast 50 år, men likväl skrynklig som en åldring. Tsuldim, med 36 år på nacken, har en olycklig och misslynt uppsyn. Den 65-årige Djampal skyddar, till motsats mot de andra, sitt huvud med en pälsfodrad mössa.

En grupp av lama-munkar bildar en liten religiös orkester med trummor, cymbaler och basuner, och det oljud de föra ger upphov till ett klingande eko i bergen kring Lama-juru, från vars inre en annan teckning visar en hel familj av »tjorten»-pyramider.

Bland lekmän i Ladak vill jag särskilt framhålla den gamle hygglige Gulam Hiraman, en 70-årig gubbe, som vid alla mina besök i landet mött mig, hjälpt mig till rätta och följt mig flera dagsresor till vägs. Här äro också Kutus och Tubges, två av mina trotjänare och Mingur, en vandringsman som vi hittade en gång i södra Tibet och vars allt utom förföriska anlete råkade att fastna på ett av mina skissboksblad.

Tjugonde kapitlet.

TASCHI-LUNPOS KLOSTER 1907.

Nu skrider vår karavan uppåt mot Tibet. Vi lägra en natt vid foten av det högeligen pittoreskt belägna klostret Tikse-gumpa.

Sedan följa berglandskap och panoramor i hundratal. Blott några av dem äro utställda här. Deras intresse är, såsom jag förut nämnt, av topografisk art. Från vartenda läger, där eldar brunno mellan våra tält, från vartenda pass, på vars sadel vinden strök över våra hästar, ritade jag ett panorama. Under den stora diagonala färden genom hela Tibet kunde jag icke rita människor och deras boningar därför att vi i tre månader drogo genom obebodda trakter och sedan genom gnistrande köld. Nu voro också fotografiapparaterna ständigt i bruk. Men Hladje Tsering, guvernören av Naktsang, kunde jag ändå inte låta bli. Han ser ut som ett äldre fruntimmer, röker sin pipa och är klädd efter kinesiskt snitt. Det var han som år 1901 hade

tvingat mig att vända om, då jag sökte framtränga till Lhasa, men som nu icke lade några hinder i vägen för min färd till det stora klostret Taschilunpo, söder om övre Brahmaputra eller Tsangpo.

Året 1907 hade gått in innan vi nådde detta berömda kloster, det förnämsta i Tibet näst efter Lhasa och beläget bredvid landets andra stad, Schigatse. I Taschi-lunpo residerar Taschi Lama, påven av södra Tibet, i helighet förnämligare än Dalai Lama, i timlig makt ringare än han. De världsliga myndigheterna i Schigatse ha sina ämbetslokaler och bostäder i Schigatse-dsong, eller »hôtel de ville», vars ståtliga arkitektur i hög grad påminner om borgen i Leh, och vars läge liknar Tikse-gumpas, i det att detta komplex av solida stenhus med nedåt pyramidformigt svagt sluttande murar, är byggt på krönet av en isolerad klippa. Ett par blyertsteckningar därav äro nog att understödja åskådarens fantasi.

Klostret självt, beläget vid den amfiteatraliskt fallande foten av en bergsarm i närheten, utgör också en hel stad av olika hus. En bild i tusch, liksom alla de andra utförd på platsen, ger ett begrepp om en del av denna tempelstad. Tre av de fem gravkapellen äro synliga. I vart och ett av dem vilar en Taschi Lama under tak byggda i kinesisk stil och belagda med tjocka hinnor av äkta guld.

En annan bild, på vilken färgerna blott äro lätt antydda, visar fasaden av den förnämsta tempelbyggnaden kallad Labrang. På stenterrasserna framför denna och de andra byggnaderna äro en mängd gravpyramider uppförda. Vid foten av ett par av dessa karaktäristiska monument har en skara munkar och kvinnor samlats för att iakttaga min obegripliga sysselsättning.

En ofullbordad teckning är avsedd att visa den tempelgård, på vilken besvärjelsedansen under stora religiösa festdagar äger rum. Den är omgiven av öppna gallerier i två våningar och med plattformtak. Kabung är en del av detta galleri med skulpterat tak uppburet av träkolonner. Hur den ter sig utifrån, framgår av två bilder i tusch, visande stentrappan, som från gårdens med mäktiga, blanknötta plattor belagda plan, leder upp till dess pelargång. På den ena sitta munkarna i rader och grupper och dricka te, kringbjudet av tjänande bröder.

Från mindre gårdar leda trätrappor upp till de verandaliknande öppna vestibuler med två frontkolonner, från vilka man gör sitt inträde till vart och ett av de fem översteprästerliga gravkapellen. Dessa entréer äro ytterst brokigt målade i lack där det intensivt blod- eller körsbärsröda överväger. På de båda sidoväggarna till höger och vänster och på de båda väggytor, som mitt emot

den inträdande äro belägna på ömse sidor om ingångsporten, äro fantastiska bilder målade alfresko, föreställande de fyra andekonungarna, vilka äro herrar över all ondskap som flyger och far i luften och vilka hålla vakt vid ingången till det allra heligaste, jagande all djävulens här och alla grymma luftandar på flykten.

Ingångsporten stänges medelst två gedigna dörrhalvor av åldrigt trä, mörkt rött lackerade, och belagda med mässingsbeslag och tunga ringar i hemisfäriskt välvda sköldar.

När laman, som av översteprästen själv fått i uppdrag att föra mig omkring och visa mig templets alla härligheter, haft dörrarna att långsamt svänga på sina tappar och öppna sig inåt gravkoret, befinner jag mig inför ett högaltare — av olika slag i vart och ett av de fem kapellen. I höga tempelkärl av silver och guld, till formen liknande bägare på fot, bjudes smör, ris och vatten som offergåvor åt gudarnas avbilder. Och över dem, bildande högaltarets bakgrund, reser sig den »tjorten», vars yttre är beslaget med tjock silverplåt besatt med ädelstenar, och i vars inre en Taschi Lama sover den eviga sömnen.

Taschi-lunpo rymmer dessutom en rad av tempelsalar, alla med altarbord, offerkärl och gudabilder. En akvarell och en blyertsteckning visa ett par interiörer, och en aldrig avslutad kopia efter en

alfreskomålning framställer en dansande gudinna, röd med gröna slöjor mot en bakgrund av dunkelblått.

Min ciceron förde mig till en stor tempelsal med kolonner, ljusfång i taket och långa bänkar och bord, vid vilka noviser sutto lutade över blad ur de heliga skrifterna. Det var icke lätt att rita av denna scen, då jag höll mig i skuggan bakom kolonnerna för att icke störa lektionen. Underligt att de läto mig hållas och att de icke hade något emot min närvaro. Men jag var redan gammal i gården och Taschi Lamas gäst. De fortsatte därför att läsa i sjungande rytm efter en undervisande lamas föresång.

En annan sal av samma slag, där andra lamaämnen inhämtade sin lärdom, kallades Kandjulagang-kandjur, förrådande att det var här den gigantiska skriftsamlingen Kandjur studerades. Mellan kolonnerna hängde långa rader av »tankas» eller originellt och skickligt målade tempelstandar framställande bilder och scener ur Buddas, Tsong Kapas och övriga helgons liv och verk, deras meditationer och deras slutliga försjunkande i den eviga glömskans och vilans Nirvana.

En av mina bilder visar köket i Taschi-lunpo. Stora som runda badkar av koppar äro tekittlarna inmurade i ett underlag av sten, och deras bottnar slickas av ugnens lågor. Där uppe på

krönet synas ett par kockar, vilka med slevar
stora som åror röra om i tibetaner-
nas nationaldryck.

Tjuguförsta kapitlet.

SCHIGATSES FOLK

1907.

Under min vistelse i Schigatse hade jag mitt tält uppslaget i en trädgård i stadens utkant, och här lägrade hela min karavan och det lilla som fanns kvar av mina djur. Vår vila varade i halvannan månad, och en stor del av min tid anslogs till fotografering och teckning. Jag vandrade fritt omkring i templet och hemförde ett rikt illustrationsmaterial därifrån. Förutom de bilder efter livlösa föremål, som redan skildrats, tecknade jag också lamor och tjänande bröder under olika förrättningar. De likna i allt sina trosförvanter i Ladak och behöva icke särskilt beskrivas.

Jag vill blott fästa uppmärksamheten vid den unge lama som blåser i en »tung» eller ett snäckhorn, där snäckan på ett ovanligt praktfullt sätt är infattad i silver. I hög relief och med elegans, smak och dekorativ effekt har konstnären på dess yta framställt den med klor beväpnade draken,

som öppnar sitt gap i ljudets riktning, som om det vore han som utstötte de dova, djupa toner, vilka kalla bröderna till tempeltjänst, då det blåses i hornet från klostertaket.

En annan bild visar två tjänande lamor bärande stora, mässingsbeslagna kopparkannor, i vilka de kringbära teet till munkarna, vare sig dessa hållas hemma i sina klosterceller, eller sitta uppradade på gårdarna.

Från den märkvärdiga besvärjelsedansen äro likaledes några roliga figurer förevigade. De bära vidunderliga, avskräckande masker, avsedda att skrämma onda andar. Somliga bära djur-, andra dödskallemasker.

Därtill sluter sig en samling porträtt av stadsbor, bönder, pilgrimer och andra vandringsmän, som hade infunnit sig till nyårsfesten. Den 60-årige Pantjol var en lustig typ. Han tjänstgjorde som vaktmästare i en av tempelsalarna och nickade alltid vänligt och gemytligt då jag kom strykande med skissboken eller fotografiapparaten.

Här äro några lantmän och deras kvinnor från Tengri-nor eller Nam-tso, den stora sjön norr om östra Transhimalaja. Och här är en vandrande tiggarmunk och ett slags vandrande nunna, Mimar, som i en melankolisk, entonig sång förklarar meningen med de på en duk målade religiösa bilderna. Hon hänger ut sin duk i gathörnen, samlar

en liten lyssnande skara och får en slant av en och annan — av de flesta ingenting!

Till vårt läger tågade hela denna kostliga karneval. Här dansade gossar trakterande gälla små trummor, här sjöngo bettlande munkar, som ständigt, hela livet igenom, äro stadda på vandring, hit kommo kurirer, färdemän och någon gång en kinesisk ämbetsman, ja till och med kvinnorna i Schigatse hedrade oss tid efter annan med sina besök. En ung dam, som ansågs vara en skönhet, bär över sitt ymniga mörka hår en röd tygvalk fullsatt med turkoser och är dessutom prydd med jättestora örhängen och ett par halsband, det ena med en »gao» inneslutande en gudabild i miniatyr.

Några andra kvinnoporträtt giva ett begrepp om de besynnerliga bågar varmed särskilt Schigatses damer smycka huvudet. Det kan icke förnekas att dessa ofta fotshöga tillställningar med sina rader av intensivt blåa turkoser äro dekorativa. De göra sig förträffligt då man ser kvinnorna samlade i tusental i gallerierna och på tempeltaken under festspelens dagar.

Tjuguandra kapitlet.

TRANSHIMALAJA
1907 och 1908.

Under åren 1907 och 1908 korsade jag på åtta linjer det oerhörda bergsystem, som är beläget närmast norr om och parallellt med Himalaja och skiljes därifrån av övre Brahmaputras och övre Indus fortlöpande dal i vilken även den heliga sjön Manasarovar utbreder sin mörkgröna vattenyta mellan två av Tibets berömdaste berg, Kajlas, det heligaste av alla, i norr, och Gurla Mandata, en mäktig snökupol, i söder.

Att nu om också flyktigt beskriva de till flera hundratal uppgående panoramor jag hemfört från denna färd, vore att författa en ny reseskildring. Den, som intresserar sig för mina stolta fjäll, finner dem omtalade i min bok »Transhimalaja», och den som önskar stifta en mera ingående bekantskap med dem, skall även finna alla de här utställda panoramorna, tillika med många andra från samma trakter, reproducerade i mitt under

utgivning varande vetenskapliga arbete »Southern Tibet», tillgängligt på Generalstabens litografiska anstalt.

Bland de utställda färgbilderna nämner jag här blott utsikterna över Lunpo-gangri, Kantjung-gangri, Schakangscham och Kajlas. Därtill sluta sig åtskilliga panoramor av snöklädda kedjor belägna mellan de nyss nämnda eller resande sina kammar från platålandet i mellersta och norra Tibet eller Tjang-tang, den norra slätten såsom dessa landsdelar kallas av nomaderna. Ett mera utförligt tecknat panorama i blyerts rullar upp den rad av pyramid- eller prismaformade höga toppar, som tillhöra Himalajakedjan Kubi-gangri och vid foten av vars glaciärer Brahmaputras, tibetanernas Tsangpos källor springa fram.

Låt mig också nämna några panoramatiska landskapsbilder i färger över saltsjöar fyllande flacka depressioner inom Transhimalajas orografiska system. Bland dem lägga vi särskilt märke till den i färg vackra, men för övrigt ytterst ödsliga och av en död natur omgivna sjön Teri-nam-tso.

Ingen europé, ingen pundit hade någonsin sett den förut, men Nain Sing hade hört talas därom år 1873. Dess vattenyta är bländande turkosblå som om hela himlen speglade sig däri. Medelhavet är matt i jämförelse därmed. Bergen i vår närhet skifta i bruna och röda nyanser, kedjor

och toppar på andra, norra stranden i lätta skära och violetta toner, luftigare ju längre bort de ligga, och här och var bärande eviga snöfält på sina kammar.

Då man befinner sig på ett av de höga passen och har en utsikt som sträcker sig tio och femton mil åt alla håll, gripes man av illusionen att skåda ett hav, vars jättevågor förvandlats till sten och där de högsta vågkammarna bryta sig i kritvita skumkransar. Utmed stränderna av Teri-nam-tso synas tydligt i olika färgade bälten märkena efter sjöns långsamma uttorkande.

En annan sjö är Poru-tso som förut var lika fullständigt okänd som någonsin de kammar av Transhimalaja, vilka resa sig i dess närhet.

Vildåsnor, vildfår, antiloper och jakar gästa på stränderna av dessa saltsjöar. Nomaderna styra sina steg till deras närhet om betet där är skapligt. Förmögnare bergsbor forsla sina tält och tillhörigheter på jakar, de mindre bemedlade på får. Det roade mig ibland att göra hastiga skisser av djuren medan de gingo eller betade — för att söka fånga deras rörelser på papperet.

En blyertsbild förråder hur utslitna och trötta hästarna och mulorna voro i den lilla karavan, med vilken jag trängde fram till Indus' källa. På toppen av en mulas börda vagga hornen av ett

Ovis ammon. Två skisser visa huvudet av ett nyskjutet vildfår, detta vackra och eleganta djur, som trots tyngden av sina horn med största lätthet och snabbhet rör sig bland de vildaste klippor.

Tjugutredje kapitlet.

TIBETANER
1908.

Från Transhimalajas dalar och tältläger har jag bärgat huvudmassan av den samling tibetanska folktyper, som finnes i mina kartonger och av vilka många äro utställda här. Det vore lika långrandigt att söka specificera dem som att ingå i detaljer rörande bergen. Vare det nog sagt att de allra flesta äro nomader, i vilkas grannskap vi lägrat och vilka från sina egna tält kommit på besök till oss.

Då jag lämnade Schigatse, utgick befallning från Lhasa att en särskild eskort skulle ledsaga mig under de första veckorna för att sedan avlösas av nya ryttare, allt för att myndigheterna skulle kunna förvissa sig om att jag verkligen lämnade deras land.

I de olika, tid efter annan växlande eskorterna fann jag också en ganska rolig uppsättning av

typer, karaktäristiska dräkter och barbarisk vapenrustning av svärd och bössor. Vanligen brukade jag teckna dessa representanter för den lantliga milisen i hel figur för att få med rubb och stubb, till och med de lustiga, i levande livet brokiga och dekorativa filtstövlarna.

Man finner att de flesta äro barhuvade. Deras tjocka, täta och innehållsrika hår utgör då en ersättning för huvudbonad. Andra bära hopvecklade körsbärsröda dukar virade som turbaner kring hjässan och åter andra en ringformig tygvalk, trädd genom några breda benringar, som en krona på hjässan. Någon gång finner man dem på vintern iförda kapuschongliknande mössor av rävskinn, på yttersidan klädda med rött tyg. Milisen från trakterna kring Teri-nam-tso bar pittoreska hattar av konisk form och med breda, plana brätten.

Det karaktäristiska sätt, varpå tibetanerna bära sina fårskinnspälsar, framgår tydligt av dessa och av flera av de följande teckningarna. De vira ett bälte kring livet och draga genom detta upp pälsen runt omkring så att den om hela midjan hänger som en pösande påse. Härigenom uppkommer ett utrymme, som ersätter fickor och som också proppas fullt med allehanda småsaker, bland annat matsäck och tobak. Tibetanerna vinna också en annan fördel genom att draga upp pälsen på detta sätt. Den blir, utan att ha stympats, så kort, att den

endast räcker till knäna och därför icke alls är till hinders vid gåendet.

Ett i Tibet allmänt gängse bruk är att särskilt på sommaren eller hemma i tältet hava den högra armen och högra sidan av överkroppen bar, blottande det vackert bronsbruna väderbitna skinnet.

Hövdingarna igenkännas genast på sin mera utpyntade dräkt. De bära ofta röda kappor över pälsen eller ha fårskinnspälsen klädd med rött tyg. Jag har en hövding här i skaran, Tagla Tsering från Teri-nam-tso, som kring livet bär ett extra bälte över pälsen fullsatt med silver- och koppar-»gaos», alla innehållande gudabilder.

Sedan följer en hel rad nomader, barn, vuxna och åldringar, män och kvinnor, klädda och halvnakna, rika och fattiga, andliga och lekmän. De allra flesta av dem äro från Transhimalaja och samlingen kan därför sägas vara en provkarta på folktyper från denna för europeer förut okända del av jorden.

Sist i denna avdelning komma några kvinnotyper från Kjangjang i västra delen av Transhimalaja. Jag har färglagt dem — icke för att åstadkomma något som skulle kunnat kallas akvareller, utan blott för att ge ett begrepp om den skrikande kulör som kännetecknar deras dräkter. Rött överväger, men även gult och grönt och någon gång

1908

blått ingår i den mosaik av lappar och fält som sammansätta en sådan dräkt. Det icke minst granna är huvudbonaden av dåliga koraller, silvermynt och glaspärlor, bildande liksom en nätformig slöja, vilken lämnar endast ansiktet fritt. Från hjässan ned efter ryggen löper en bred våd av rött tyg, som längre ned tilltager i bredd och blir flerdubbel. Den är besatt med silvermynt, locken av »gaos» och snäckor och påminner om Ladakkvinnornas huvudprydnader.

En fattig madam i blå mantel och röd schalett hade ändå råd att hålla sig med en tredubbel ryggvåd. Till Kjangjangdamernas gala hör också ett eller flera halsband av färgade glaspärlor. Det var en syn att se dessa Transhimalajas döttrar blyga och undrande med dröjande steg komma gående i sina färgglada dräkter bland de ödsliga bergen, till mitt tält, allt i avsikt att med de två rupies var och en av dem fick för seansen i någon mån öka glansen av sitt yttre.

Sist i raden ha vi en gosse från Targo-gangri som ger en antydan om tibetanernas högst originella sätt att hälsa. Han räcker ut tungan så långt han kan och kliar sig med högra handen i håret. Så göra de alla. Det vittnar om folkvett, artighet och ödmjukhet.

Tjugufjärde kapitlet.

TIBETANSKA TEMPELKLOSTER 1907 och 1908.

Den sista avdelningen av teckningar från Tibet omfattar ett antal tempelkloster från Tsangpos dal, Transhimalaja, den heliga sjön och Satledjs övre lopp.

Vi finna bland dem både exteriörer och interiörer.

Selipuk-gumpa vid saltsjön Nganglaring-tso är vitrappad och har sina murar rödmålade högst upp vid taket. Klostret företer en festlig anblick, och dess otaliga vimplar fladdrande i vinden skänker det en viss likhet med ett flaggsmyckat skepp. Dessa vimplar hänga dock alltid på sina snören. På var och en av dem står den heliga formeln skriven. Munkarna mena att då bönevimplarna smälla i blåsten, de välsignelsebringande orden föras över berg och dalar till gudarnas öron.

Hur ofta fann jag icke tempelinteriörerna fullkomligt oemotståndliga med sina dråpliga effekter

i belysning och färg! Från solljuset därute och från den av de fyra andekonungarna skyddade vestibulen kommer man nästan alltid in i en sal så mörk, att man måste lugna sig en stund för att vänja ögat vid den njugga belysningen.

Men snart träda detaljerna fram. Genom ett fyrkantigt impluvium faller dagsljuset in över altarbordets gudabilder. Främst bland dem sitter Budda själv, ouppnådd, gåtfullt småleende, med drömmande ögon och långa, hängande öron.

Utmed väggarna synas ofta andra bilder draperade i sidenmantlar och sittande var och en i sitt med granna, brokiga sniderier försedda skåp. På väggfasta bokhyllor ligga de heliga skrifternas pergamentblad inlagda mellan två lösa träpärmar kringlindade med läderband.

Från impluviets lister nedhänga prydligt målade »tankas».

På särskilda bord framför gudarna äro mässingskärl framsatta för offergärder, och oljevekar brinna med rykande gula lågor, som förgäves kämpa mot den mystiska skymningen.

I klostren kring Manasarovar ser man framställningar av sjöguden, ibland helt enkelt i form av en mask, som tittar fram mellan draperier, offerdukar och trummor.

De vackraste ljuseffekterna uppkomma i tempelsalar, vilkas tak uppbäras av rödlackerade kolonner

med originellt snidade kapitäl. Genom ljusöppningen i taket faller dagern in över dem, och de stå skarpt avtecknade mot det kompakta mörkret i bakgrunden. Då det direkta solljuset finner en väg in i en sådan tempelsal, lysa kolonnerna som glödande rubin, och man tror sig förflyttad till en sagogrotta. I sina likaledes röda togor bilda lamorna tysta och värdiga grupper.

En rolig typ var Namgjal Dortje, en förnämlig lama från Toktju, som under min vistelse i Selipuk bröt upp från klostret för att fullborda sin vallfärd till den heliga sjön. Han bar en präktig dräkt i gult och rödt, kring halsen en rosenkrans, på hjässan en gul hatt av trä och på näsan ett par kinesiska glasögon, som förhöjde det komiska i hans uppsyn.

Jag har nu slutat ronden bland mina tibetanska vänner och vandringen i bilder genom deras tysta dalar, deras tempel och tältbyar.

De voro alltid vänliga och villiga då jag bad dem sitta modell. Seanserna ordnades vanligen så, att jag satt på en kista i ingången till mitt tält, och modellen på en annan kista eller en majssäck ute i solskenet. Åskådare, som funnos på platsen, slogo sig ned på marken runt omkring, iakttagande mina förehavanden och tid efter annan uttalande små anmärkningar som väckte munterhet.

För mig var det alltid ett nöje och en behåll-

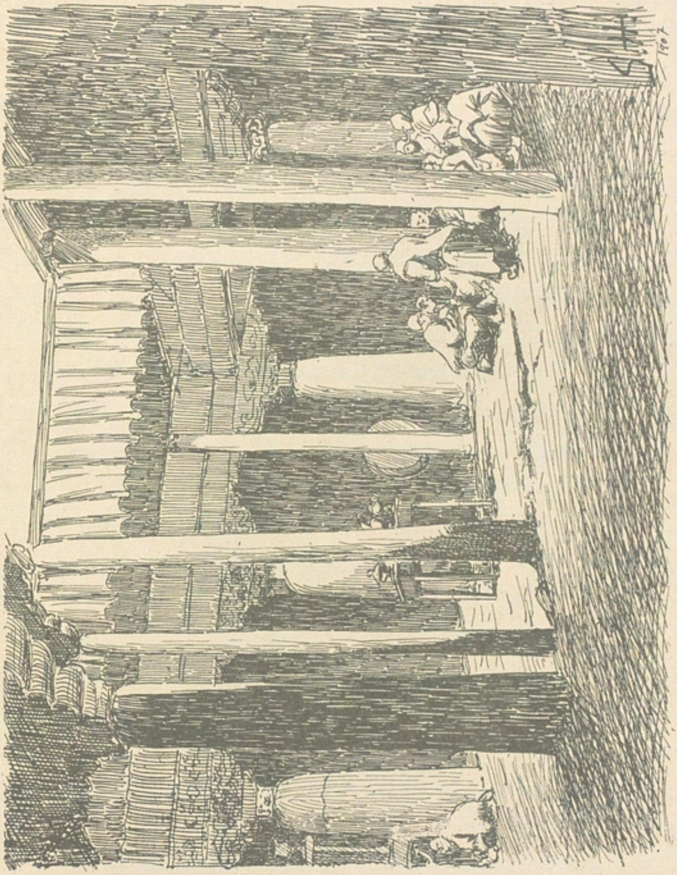

ning att på detta sätt komma tibetanerna närmare och att få en och annan inblick i deras liv och tankevärld. Porträtteringen blev alldeles oavsiktligt en väg till att vinna deras förtroende. Väl kunde de undra vad jag menade med detta ritande, men de funno snart att det var en på det hela ganska harmlös sysselsättning.

Under tiden fingo de berätta vad de visste om det kringliggande landet och dess vägar och om sina egna vandringar med hjordar och tält efter årstiderna. De kunde titta in i mitt tält och se att jag låg på marken liksom de, och att möbleringen i övrigt var enklare än i deras egna luftiga boningar. Inga gudabilder, inga brinnande lampor, en »peling», en hedning, som icke trodde på själavandringen och som aldrig skulle somna i deras drömda Nirvana.

När dagen var slutad och natten förbi, kunde de från sina svarta tält se oss lasta vår karavan, sitta till häst och draga våra färde. Då undrade tibetanerna för visso varifrån jag kommit, varför jag gästat och ritat just hos dem, och vilka vägar jag ämnade färdas. Det var nog icke så alldeles utan att jag å min sida undrade och undrar ännu, hur deras öden skulle gestalta sig sedan vi sagt dem farväl och överlämnat dem åt ensamheten bland deras kalla, ödsliga berg.

Tjugufemte kapitlet.

KRIGET
1914 och 1915.

Den besökare av utställningen som haft tålamod att följa mig ända hit och som icke anser sig ha fått nog just vid avskedet från den sista tibetanen, skall finna att han nu helt plötsligt förflyttats till en helt annan värld, en värld, där han förgäves söker efter en skymt av den frid som rådde över de ljusa bergen och i de mörka klostren.

Vi äro vid den tyska västfronten, i Frankrike på hösten 1914, och höra kanonerna tala!

Från det vilda hedniska Asien ha vi återvänt till civilisationen i det kristna Europa!

Under mitt besök vid denna front tecknade jag ett antal bilder, bland vilka människoansiktet spelar den viktigaste rollen.

Här äro några skisser av franska fångar i hel figur jämte porträtt av soldater från olika delar av landet.

På ett lasarett ligga några tyska kämpar, som alla fått sina kulor genom huvudet och vilkas livslåga skall slockna inom några timmar.

Ett par franska bönder ha anklagats för förräderi. Jag fruktar att domen skall bli arkebusering, men de frikännas av brist på bevis.

Här står en Gefreiter av ett kyrassiärregemente med sin karbin under armen.

I den iskalla dimmiga morgonen vid Eclisefontaine rastar en stabsvakt med lansarna nedstötta i marken.

Vid ett träd nära Varonne står general von Mudra och tittar i en batterikikare, och på en stol på andra sidan sitter fältmarskalken von Heseler. Han har intet befäl, men han följer sina gamla färger. För ett par månader sedan gick hans namn åter genom pressen, ty han var en av dem som skulle utlämnas. Men vid den tiden hade han redan länge slumrat i sin grav!

En packvagn rullar över en bro i Dun, där andra broar blivit sönderskjutna.

En väldig hall har åt de tyska kyrassiärernas hästar blivit inredd till stall.

En hel hjord av hornboskap har förts till en proviantdepot, och vid sidan av en landsväg har en artillerivagn blivit sönderskjuten. Ett kors i dess omedelbara närhet lär vara rest över artilleristen, som vid samma tillfälle slutade sin bana.

Några månader senare äro vi i öster och skriva 1915.

I Suvalkis kyrka i Polen, som var fylld av ryska fångar, satt jag i timtal under flera dagar och ritade av karaktäristiska typer bland dem. Skaran inledes av Pavel Iosifovitj Koslovskij från Vilna, femtonårig, hurtig, vaken och språksam. Bland de följande märkas representanter från olika guvernement och regementen, och på varje porträtt står namnet, åldern, hemorten och den drabbning, under vilken mannen blivit tillfångatagen. Några av dessa bilder äro gjorda med en hastighet som om det hade gällt en kappritning, och jag tror att de vunnit därpå. I somliga anletsdrag misstänker man tatariskt blod, under det att de flesta äro äkta ortodoxa ryssar.

Från början av april äro vi hos österrikarna, där man har tillfälle att få sitt lystmäte av olika folktyper till modeller. Även här börja vi med en soldatgosse, den yngste i hela monarkiens armé, den unge Kaswurm, som nyligen skrev till mig och bad att få komma till Sverige, en bön som var lätt att bevilja.

Här är en honvedhusar, och här en ulan och en dragon, båda österrikare.

En katolsk syster bär sitt svarta ordensdok över hjässan och är till åren kommen, under det att Rusalea Schondvo blott är fyra år och hemma i

Klissow, ett namn av odödlig klang i svenska öron. Från samma by, där alla känna Karl XII, äro ett par äldre bönder av utpräglade drag, och en 18-årig flicka, Mariana Dudava, som mycket väl kan vara av svensk härkomst.

Från Galizien hämta vi ett par folktyper och från Karpaterna ett par studier av bondkärror, använda i etappkolonnerna. Där se vi också en »Erbsenkanone» eller ett fältkök. En dyster anblick erbjuder den unge stupade bajraren och de över varandra hopade liken i en rysk skyttegrav.

I Bukovina, som då låg tillräckligt långt bakom fronten för att tillåta ritning i allsköns ro, försummade jag icke att försäkra mig om några roliga modeller. Här äro fyra hebreer, till rasen lätt igenkännliga på sina näsor, sina korkskruvslockar och sina dräkter.

Från Dorna Vatra äro ett par kvinnor och tvenne bondgossar, funderande vid ett stängsel.

Gerasin Stenka är en sextioårig bonde från samma by, med långt hår och slokhatt och påminnande om trettioåriga krigets gestalter.

Den 26-åriga Garafina är hemma från Rosch, en förstad till Czernovitz, grekiskt ortodox rumäniska och mor till sex barn. Hon var slank, smidig och leende och bar en enkel nationaldräkt.

Under en eftermiddag och afton i Storoschinetz fick jag ett anfall av ritkläda och erövrade, med

blyertspennan, några söta rumäniska flickor i nationaldräkter, de flesta döttrar till storbönder. De voro glada och tillgängliga, men så länge porträtteringen pågick förhöllo de sig allvarliga och tysta. Oroliga tider ha de upplevat sedan dess, och det är icke så lätt att på rak arm säga under vilken nysmidd krona Storoschinetz lyder den 1 april 1920. Sedan dess har Minodora Bucikovskij, som då var en förtjusande varelse om 17 år, lagt ett lustrum av nya erfarenheter till sitt liv.

1915 – S. Hn.

Tjugusjätte kapitlet.

BAGDAD
1916.

Året 1916 är inne. Dess tre första månader ha redan gått till ända och vi trampa åter Asiens klassiska jord. De präktiga hus som resa sina fasader omkring oss, och de gamla välvda basarer, i vilkas labyrintiska tunnelgångar vi hava all utsikt i världen att gå vilse, äro belägna i Aleppo.

Här ville det icke bli något av med ritningen. Endast ett fåtal porträtt har jag bevarat därifrån. Jag hade för mycket annat att tänka på i samband med den förestående färden till Bagdad.

Mitt upp i mina förberedelser kom en tysk major och erbjöd mig en plats i sin automobilkolonn, som på lika många dagar skulle föra mig över Nisibin, Ninive och Mosul till Bagdad, som jag tänkt mig veckor. Och till en början gick det undan! Stora landsvägen, den urgamla härvägen,

var torr och jämn, det dammade kring bilerna och runt omkring oss utbredde öknen sina flacka terrängvågor. De syriska och arabiska bönder, nomader och ryttare vi susade förbi, kommo det att kittla i min högra hand, men man skall aldrig tro att det blir någon ritning av under en bilfärd — det visste jag från sensommaren 1913, då jag i ett sådant åkdon tillryggalagt 450 mil i Sverige och brutit upp med så vackra föresatser, vilka aldrig kommo till utförande.

Emellertid voro luftandarna allt utom vänligt stämda mot oss. Innan vi nått Nisibin började ett regn, först fint och glest, men snart allt tätare och slutligen strilande som spön i backarna vid foten av de berg, som äro Armeniska Taurus' sista utlöpare mot Mesopotamiens ökenland och höra till föreningslänkarna mellan Mindre Asiens kedjor och Persiens bergsystem.

Då hade jag åtminstone den bedrövliga tröstens att det var omöjligt att rita, ty vi bodde i våta och klabbiga tält och läto timmarna förgå i en hopplös längtan att det obarmhärtiga regnet skulle upphöra en gång. Men det blev bara värre. Vi voro inregnade i utkanten av en eländig by, och bilerna sjönko allt djupare i dyn. Landsvägen och hela den kringliggande ödemarken var förvandlad till ett enda gyttjebad.

I över en vecka lågo vi fast. Så går det när

man låter sina egna planer underordnas andras och när man på genvägar söker att intränga i »The Garden of Allah». Till slut brast mitt tålamod. Den lättaste bilen fick order att göra helt om marsch och drogs genom gyttjan av araber. Efter hand upphörde regnet och vägen blev torrare ju längre bort vi kommo från bergen.

Vid Djerablus, där Bagdadbanan korsar Eufrat, blev jag kvitt den förrädiska bilen, köpte en turkisk färja, tog tre osmaner i min tjänst och lät den stora floden, som av snösmältning och regn var mäktigt ansvälld, taga hand om min farkost, dess besättning och förråd.

En sträcka av 104 svenska mil, eller ned till Rasvanijeh, där man är Bagdad närmast, drev jag sålunda med strömmen i de otaliga, ofta fantastiska krökar floden bildar på sin väg mot Persiska viken. Över dess slingrande bädd ritade jag en karta i 65 blad och 15 meter lång. Det gällde att taga vara på tiden, börja driften i dagbräckningen och färdas tills skymningen var på vippen att övergå i mörker.

Jag var beväpnad med samma kodak, vilken under mina besök vid de europeiska fronterna givit så vackra resultat. Även nu togs en mängd bilder av strandpartier, ruiner, byar, båtar, bevattningshjul, beduiner och deras tältläger. Jag kunde därför trösta mig över att skisser endast mycket sällan

blevo utförda. Men ett olycksöde tycktes i den vägen vila över färden till Bagdad. Vare sig det nu berodde på de filmrullar man givit mig i Stockholm eller på något annat, allt nog, alla fotografierna från Eufrat visade sig vid framkallningen fläckiga och omöjliga. Då jag ändå ville illustrera flodfärden i min reseskildring, hade jag intet annat val än att efter hemkomsten renrita åtskilliga av de misslyckade bilderna, och resultatet framgår av ett urval sekundära teckningar i samlingen.

Den 5 maj höll jag, sent på kvällen i kolmörker och hällregn, mitt intåg i kalifernas huvudstad. På en månad när hade 30 år förgått sedan mitt första besök. Nu hade jag mera tid till mitt förfogande än 1886, och en hel del teckningar blevo utförda, som vanligt mest porträtt av representanterna för olika folk.

Främst bland dem märka vi den unge Halil Pascha, fältmarskalken von der Goltz Paschas efterträdare som 4. arméns ledare och segrare vid Kut-el-Amara. Han såg bra ut, hade fint skurna drag och var en förträfflig talare.

Efter honom kommer den fete, frodige och fryntlige Abdurrahman Gilani, Nakib eller överpräst vid den förnäma moskén Abdel Kader i Bagdad. Då han såg sitt konterfej i blyerts, ruskade han på huvudet, blåste upp kinderna, gjorde vidfamnande rörelser med händerna framför sin väldiga

mage och frågade om han verkligen var *så* tjock som jag ritat honom. Och då jag försäkrade att jag hållit mig till sanningen, uttalade han den förhoppningen, att så få europeer som möjligt skulle komma i tillfälle att se denna rysliga karikatyr.

Bland de övriga äro kaldeer, syrier, araber, kurder, armenier och judar.

Av kvinnorna har jag ritat alla, utom en kurdisk danserska och en judisk cigarrettrullerska, i de franska dominikanersystrarnas kloster, där ett högt beläget och fördelaktigt belyst rum blev min ateljé.

Två stolar framsattes, en för modellen och en för mig. En eller ett par av de älskvärda systrarna jämte flera av deras infödda skyddslingar voro alltid närvarande under seanserna, och en av de senare fläktade outtröttligt över mitt huvud med en solfjäder av palmblad, vilket väl kunde behövas i en rumstemperatur av 38°.

Modellerna tillhöra samma nationer som männen. Ganska karaktäristisk är den gamla skrynkliga arabgumman, Hellue Saba, som var korgfläterska till yrket.

En hel värld av sommarvärme och ökensol, av tysta stigars ensamhet och djupa öknars mystik glödde i beduinflickan Muntehäs korpsvarta sam-

metsögon, vilkas ljus för 15 år sedan blivit tänt vid Subeïd i söder, där Mufarridjstammens ryttare och herdar ha sina betesmarker. Hon var icke vacker, men kungligt förnäm och så tyst att hon knappast tycktes andas, och hennes ansikte, skinande som blankpolerad koppar, gjorde sig förträffligt i sin infattning av en mörkblå slöja. Jag tänkte ofrivilligt på Egron Lundgren när jag satt där och gjorde ett förtvivlat försök att i blyerts fånga det väsentliga i hennes drag och ett svagt återsken av glansen i hennes blick.

Från Bagdads gator hemförde jag några flyktiga motiv. Där myllra österlänningarna om varandra i ett pittoreskt och brokigt virrvarr. Där vimlar det av köpmän, borgare, beduiner i härliga dräkter, lärda mollor i gröna eller vita turbaner, främlingar från när och fjärran, soldater, officerare och ämbetsmän. Genom den stojande hopen tränga sig små karavaner fram, högröstade försäljare balansera på huvudet sina korgar innehållande druvor, meloner, grönsaker eller bröd, och på små envisa, drypande åsnor bäres det grumliga Tigrisvattnet omkring i lädersäckar.

Det mest iögonenfallande hos Bagdads hus äro de med fönster försedda burspråken, som överallt skjuta fram över de trånga gatorna och bidraga till deras i arkitektoniskt hänseende ganska dekorativa karaktär och roliga, penselfrestande ut-

sikter. Vackrast äro dock de gränder, där de
hopgyttrade småhusens konturer av-
brytas av dungar av smärta,
höga dadelpal-
mer.

Tjugusjunde kapitlet.

BABYLON.

Från Babylon hemförde jag blott ett par hastigt gjorda skisser. Det var nästan livsfarligt att bland dess upphettade ruinhögar utsätta sin lekamen och särskilt sitt huvud för Mesopotamiens glödande sol. Endast i skuggan är det möjligt att uthärda, och skugga erbjudes blott i djupa schakt där utsikten är stängd, eller under de höga murarna av Nebukadnesars palats, och det är ju blott på avstånd, från de solbelysta höjderna, de framträda i all sin imposanta storhet.

Från omkring 2500 år före Kristi födelse, de första babyloniska kungarnas dagar, förskriva sig de äldsta ruiner, som under ledning av professor Koldewey blivit framgrävda i Babylon. I templet Esagila ligga de assyriska storkonungarna Assarhaddons och Sardanapals stengolv ännu kvar på sina ursprungliga platser, och av Sanheribs, Sargons och Nabopolassars byggnadsverk finnas ännu fragment i behåll.

Först Nebukadnesar nybyggde hela Babylon och dess tempel, och det var han som reste Ischtarportens höga murar i den form, som nu blivit blottad från grunden till tinnarna.

I sitt sista levnadsår ville Alexander, macedoniernas konung, upphöja Babylon till dess forna härlighet och glans, men han dog i den urgamla staden innan han hunnit fullfölja sitt uppsåt.

Det var en konstnjutning alldeles utan motstycke att under ledning av Koldewey vandra omkring bland de olika templen och palatsen, att av honom höra förklaringen till Ischtarportens gigantiska arkitektur och att långsamt skrida över Processionernas gata på samma stenplattor, som en gång genljudit av Nebukadnesars och Daniels steg och som upplysts av skenet från jordbecksfacklor, burna framför Alexanders vagn. »Se, detta är det stora Babel, som jag har uppbyggt till ett konungasäte genom min väldiga makt, min härlighet till ära,» utropade enligt Daniel storkonungen en gång från taket av sitt kungliga palats.

En av mina skisser ger ett flyktigt intryck av Ischtarportens väldiga, parallellipipediska murmassor, och en annan ett prov på den eleganta och skulpturalt konstnärliga dekoreringen av dess ytor. Där se vi i rader Rammans, väderleksgudens, heliga tjurar, jämte ett par framställningar av Draken i Babel, »den gående ormen». På de hittills fram-

grävda murytorna uppgår deras antal till 152 stycken.

Slutligen ritade jag också »Lejonet i Babel», denna väldiga koloss huggen ur ett mörkt basaltblock och från sin sockel blickande ut över ruiner och murar i den sedan årtusenden sovande staden, som först i våra dagar genom arkeologernas outtröttliga arbete blivit väckt ur sin dvala.

Men dagen lider mot sitt slut. Med en känsla av behag ser man solen, skiftande i blodrött, nalkas den västra horisonten och sakta sjunka bakom palmerna på Eufrats högra strand. Väl är luften ännu kvävande varm, men man har icke längre illusionen av att stå vid en öppnad smältugn.

Den västra himlen brinner röd i solnedgången och från dess sakta slocknande glöd faller ett återsken över Babels kullar. En skugga smyger utefter sockeln till det mörka basaltlejonet. Jag följer den med blicken. Det är en schakal som försvinner i en ruin och är på väg att börja nattens plundringståg.

En knappt märkbar fläkt far över de ödsliga kullarna, men den svalkar ändå härligt då den sveper kring vandrarens upphettade kropp. Det prasslar svagt bland de läderhårda bladen i närmaste palmer. Aftonvinden har friskat i en aning, som om dess luftandar i en susande dans följde den flyende solen.

Det röda skenet över palmerna slocknar och försvinner, purpurbelysningen över kullarna har utplånats, den döda staden sover djupare än nyss, sedan natten dragit sitt täcke över dess ansikte.

Man ser hur skuggorna storma fram från öster. Från öknens inre hör man schakalernas hånskratt. Här låg i den gråa forntiden det underbara land, som hämtade sin livskraft ur tvillingfloderna, dessa paradisets floder, vid vilka Syrak liknar Guds, den högstes, förbunds bok, då han talar om »den lag, som låter vishet flöda såsom Pison och såsom Tigris i förstlingsfrukternas dagar; som låter insikt rikligen strömma såsom Eufrat och såsom Jordan vid skördetiden».

Tjuguåttonde kapitlet.

MOSUL

1916.

Utmed Tigris går nu vår färd upp till Mosul. Från den öppna verandan till ett turkiskt kaffehus, beläget vid ett litet torg, gjorde jag en hastig teckning över de kringliggande husen, ett par av dem försedda med verandor av samma slag, med tak uppburet av träkolonner, och med bord och bänkar, där österlänningarna intogo förfriskningar, rökte eller spelade tric-trac. Bilden visar en välvd port, genom vilken trafiken går och där karavaner komma in med sina varor, eskorterade av ryttare på arabiska hästar.

Den som har goda ögon kan just genom denna portöppning se Tigris' gråa vattenväg och på dess andra, eller vänstra strand ett virrvarr av små kullar. Han skulle icke fästa större avseende vid dem än Xenofon gjorde då han med de tio tusen tågade över dessa grushögar, som redan då, för 2300 år sedan, icke *voro* annat än grushögar —

ifall han icke visste eller blivit upplyst om att detta är Ninives ruiner.

Även i Mosul förevigades flera orientaler, ehuru blott två armeniska flickor, flyktingar från sina av turkarna skövlade hem i Erserum, och en syriska fet och frodig och iförd sina helgdagskläder, kommit med på denna utställning.

Sex araber, de flesta av Albu-Segär-stam, och boende vid Tigris mellan Bagdad och Mosul, äro också med i laget. Mesopotamiens sol har bränt dem kopparbruna, och deras färgstarka ansikten sticka bjärt av mot det vita huvuddoket, som kvarhålles på hjässan av en eller två kompakt virade ullringar, bruna eller svarta.

Sist i denna avdelning kan jag visa fyra porträtteckningar från byn Amuda på vägen mellan Mosul och Nisibin. Den första av dem är en 25-årig armeniska från Trebisond, som tjänade i en kurdisk familj och tiggde och bad att få följa mig västerut till säkrare trakter, en bön som jag tyvärr icke kunde uppfylla.

Här är också en tioårig arabgosse Abdel Medjid och hans vitskäggige far.

Och här är Vodfa, en tolvårig kurdisk flicka av ganska regelbundet ansikte och bärande en huvudbonad påminnande om kirgisiskornas. Utan krångel satte hon sig på en pall framför mig och betraktade mig oavvänt under hela seansen. Litet funder-

sam var hon i början och höll blygt sin högra hand framför hakan. Hennes fingrar intogo därvid en så kokett och dekorativ ställning, att jag bad henne hålla handen kvar på samma sätt hela tiden. En hand gör alltid ett porträtt mer levande än det eljest skulle vara. Det visar den lilla Vodfa, som nu snart är sexton år och förmodligen gift med någon kurdisk rövare. — På flera av de persiska och tibetanska porträtten har jag också medtagit en eller båda händerna. Det är lika svårt att rita en hand som ett ansikte. En hand har uttryck, karaktär, liv, själ och handling. Om man, teoretiskt, skulle kunna teckna lika många porträtt som det finns människor på jorden, så äro händernas hållning och former oräkneliga. Ty varje människa har, strängt taget, blott *ett* ansikte, men händerna kan hon hålla på oändligt många olika sätt. Med miner kunna de dövstumma göra sig förstådda inbördes blott till en viss gräns. Men med händerna kunna de säga allt. Det är då klart att ett porträtt måste vinna i liv och verklighet om händerna äro med. Se t. ex. på Karl XII:s staty om det icke är *händerna* som tala. Under det att ansiktet blott förråder beslutsamhet säger den ena handen *vart* färden bär och den andra visar *hur* vägen skall banas.

Till dessa reflexioner har den täcka Vodfa förlett mig. Vi taga nu farväl av henne där

hon sitter i Amuda by med handen spelande behag-
fullt under hakan. Och därmed lämna
vi också Mesopotamien och de
ändlösa öknarnas öds-
lighet.

Tjugunionde kapitlet.

JERUSALEM.

Äntligen äro vi framme vid denna utställnings sista avdelning. De teckningar det nu är fråga om äro från Syrien, Palestina och Medelhavets ökenkust öster om El-Arisch. Tiden är sommaren 1916.

Jag skall fatta mig kort, ehuru flera av dessa bilder för fantasien upprulla oändliga perspektiv i det förflutna. Vilken stämning av fest och bortdöende segerfanfarer råder icke i det gravkor, av vars inre den första teckningen skänker en aning, och vilken glans svävar icke över epitafiet av marmor med brokiga stenintäggningar, som reser sig över Sultan Saladins grav!

Och dock förbleknar all denna glans till ett intet vid sidan av föremålet för nästa teckning, den nyligen framgrävda synagogan i Kapernaum. På dess stengolv som nu ligger blottat har Människosonen vandrat. Han har stått och predikat mellan

kolonnerna, av vilka nu endast socklarna finnas kvar. De murblock, på vilka vi lägga våra händer, ha återkastat ekot av hans ord om »livets bröd» och »uppväckandet på den yttersta dagen».

Här är Tiberias med sina pittoreska strandmotiv och sina fiskebåtar, för visso av samma slag som de, vilka begagnades på Kristi tid. Det hade lönat sig att stanna länge i denna lilla fattiga stad, rik blott på minnen, även om Människosonen aldrig varit en gäst inom dess murar.

Där funnos roliga typer. Men det var för varmt för att rita, åtminstone med någon skymt av energi. Det behövs en viss, om ock ringa intelligens för att kunna rita. I den fuktiga hetta som rådde vid Galileiska havet smälte i min hjärna både energi och intelligens bort. Man blir bara slapp och det går inte att hålla pennan när handen klibbar fast vid det av fukten buckliga papperet. Några gubbar kommo dock med. Ischak Ibn Ibrahim hette en av dem. Man hör den judiska klangen i namnet. Isak Abrahamsson!

En natt såg jag Salome, en ung judinna från Damaskus, dansa under träden i Tiberias enda lilla park. Hon belystes uppifrån av skenet från papperslyktor som hängde på grenarna och hon dansade med ett behag och en tjusningskraft som inga ord, inga penndrag på ett papper kunna beskriva. Jag gjorde ett fåfängt försök att uppfånga konturerna

av den smärta, nobla gestalten — rörelsen skulle icke ens på film kunnat återgivas, ty det väsentliga i hennes dans var den underbara charm som svävade kring henne själv.

Jag prövade också ett fiskafänge på Galileiska havet. Tvenne teckningar av vår båt, av roddarna och näten visa att fångsten icke var så dålig. Den räckte till ett par försvarliga mål åt fem personer, och den smakade bättre än annan fisk, kanske därför att vi förtärde den på stranden, där Petrus och de andra vandrat vid Mästarens sida.

I Nasaret tillbringade jag en dag och ritade flera arabiska och syriska kvinnor, alla kristna och bosatta hos de vänliga tyska missionärerna. En av dessa kvinnor, Sorijah Sibane av arabisk börd, sextonårig, sitter och vaggar sin förstfödde son. Salem Abu Scherijas är en 88-årig nasaré av arabisk börd, kristnad och med vandringsstav i handen.

Från Nabulus, det gamla Sikem, stammar en typisk samaritan, 48-årig, och — in albis festo more.

Så följa några bilder av fellaher från Betunia, Sur Baher och Jerusalem.

Ännu en dag och den heliga staden upprullar sitt panorama framför oss.

Jag har sökt beskriva det mäktiga intryck som

griper främlingen vid denna syn i min senast utgivna reseskildring »Till Jerusalem» och vill därför nu icke dröja därvid. Den stämningen måste nedkastas på dagbokens blad i det ögonblick då man känner den, på platsen, vid anblicken av själva staden, dess murar, kupoler och hus och med Oljeberget och Getsemane örtagård i öster. Det vore att oskära minnet om man försökte att i nya perioder för fantasien framlocka en stämningsbild, som icke var den verkliga och därför är oäkta.

Min första teckning av Jerusalem blev också för hastig för att förtjäna en plats bland de andra bilderna. Jag föredrar en annan, tagen senare och från söder visande Omars och El-Aksas kupoler över murkrönet, och till höger Oljeberget med sina kyrkor och den tyska stiftelsen.

Från de i arkitektoniskt hänseende oändligt roliga och tjusande gatorna med deras välvda tunnelgångar, belysta genom ljusöppningar i valven, sina trappor, strävpelare och burspråk och sitt ständigt skiftande staffage, har jag blott räddat ett par fattiga provbitar. Här skulle man kunna ligga i åratal och bara rita utan återvändo. Vilken serie av bilder vore det icke att steg för steg, från hörn till hörn framställa Via dolorosa ända fram till korsets fot!

Jag har också berättat om mina trevliga seanser i dalfolkets gård utanför den heliga staden, där

ett rum blev inrett till ateljé och dit modellerna fördes av mina goda landsmän från Dalarna.

Här är en gammal neger från El-Faschar i Afrika, som var dalfolkets portvakt och här är en annan från Bornu, nattvakt till yrket, båda muhammedaner.

Här äro ett par unga beduinkvinnor med prydliga smycken rakt framför näsan.

Och slutligen finna vi en elittrupp av judar från Jemen, Kurdistan, Bukhara, Persien, Spanien och Ryssland.

Ett strandparti från Jordan ger en antydan om den heliga flodens stilla lopp ned mot Döda havet.

Ett porträtt återger de Betlehemitiska kvinnornas höga huvudbonad och anspråkslösa, men ändå vackra nationaldräkt.

I Födelsekyrkan ritade jag en skiss av den grekiska nedgången till krubban, över vars smakfulla portal krucifixet sträcker sina armar.

En teckning från Jaffa är gjord i närheten av Simon garvarens hus. Den som lyssnar hör Medelhavets böljor plaska bland båtarna vid stranden.

Det sista porträttet återger dragen av en av de löpande dromedarer jag red i sandöknen mellan Port Said och El-Arisch. Till denna oas, känd från Bonapartes fälttåg, vågade djärva seglare, smygande utefter kusten, föra proviant till de turkiska och tyska trupperna, och lossa sina varor mitt i den brusande bränningen.

S. Hr.
1916

Bland dynerna, som rest sina gula sandryggar utmed själva kusten växer här och var en liten klunga av palmer. De stå där och vagga i en frisk bris från norr. Bränningen dunkar och slår emot stranden, och bortom dess skummande brottsjöar utbreder det ljumma Medelhavet sina gröna vattenfält förbi horisontens rand till Europas och Mindre Asiens kuster.

SLUTORD.

Mellan åtta- och niohundra teckningar ingå i den utställda samlingen. De omfatta mindre än en tredjedel av de skisser jag hemfört från Asien. Först gjorde jag en gallring bland alla de tre tusen som finnas i mina kartonger. Sedan fullbordades det kritiska urvalet av Oscar Björck, Ferd. och Anna Boberg och — först och sist Sigge Bergström, som också med konstförfaren hand utfört porträttet i träsnitt av tecknaren. Carl Laurin har hjälpt mig med råd och dåd. K. O. Bonnier har iklätt sig hela risken för »Katalogen» och avstått från all vinst av dess försäljning. Det överskott, som kan uppkomma sedan alla kostnader äro täckta, går därför oavkortat till samma ändamål som utställningens, nämligen krigsbarnens skola i Stockholm och hungrande i Centralländerna. De tolv teckningar, som i reproduktion återgivas i denna bok, äro framställda under Axel Lagrelius, som genom mycket gynnsamma villkor bidragit till

ett, såsom jag hoppas, gott resultat. Uppslaget till utställningen kommer från min syster Alma — till katalogen från Carl Laurin. Till alla dem, som med hjärta och kunskaper bidragit till det hela, ber jag, på krigsbarnens vägnar, att få uttala ett uppriktigt tack.

Det vore falsk blygsamhet att förneka att jag med nöje och sympati bläddrat igenom den stora samlingen. Varje bild är ju ett minne från en dag i Asien och därför en del av mitt liv. Varje teckning, som jag vägt på förkastelsens och gillandets våg, påminner mig icke blott om en viss episod från en resa — den upprullar en hel kedja av händelser, i vilka den blott är en länk. En blick över en skiss är nog för att skänka färg åt en miljö och liv och rörelse åt människor och djur. Jag ser hur karavanen tågar bort mellan dynkammarna, jag hör ekot av hästhovarnas tramp mellan bergen.

Då jag betraktar tatartyperna från Apscheron, hör jag de vilda klagoropen i Moharrem. Då jag vänder bladen från Pamir, genljuder i ett oändligt fjärran bruset av iskalla flöden från glaciärernas sköte. Då turen kommer till de tibetanska typerna tror jag mig förnimma sorlet av röster som tystnat sedan långa tider tillbaka. Och då jag åter stannar inför tempelteckningarna från Taschilunpo, tycker jag mig höra ljudet av munkarnas

trumpeter och basuner, som från klostertaket kalla de troende till nyårsfestens första morgonsång.

En skiss är ett stöd för minnet! Ett landskap som jag tecknat glömmer jag aldrig. Jag har ju suttit och fixerat det med oavvänd uppmärksamhet och kommer ihåg alla enskildheter från den stunden — vilken årstid som rådde, om jag frös eller icke, om stämningen var god inom karavanen eller ingav oss oro, om vi ledo brist eller hade tillräckliga förråd, varifrån vi kommo och vart vägen gick. Skisserna äro som en rad av milstolpar, mellan vilka jag åter vandrar från dag till dag genom långa år i Asien.

Många av porträtten återgiva dragen av män, som under längre eller kortare tid varit våra följeslagare. Hur ofta minns jag icke vad de berättade oss, vad vi talade om och vilka stigar de ville föra oss. Det är som om orden ännu levde på deras läppar och som om ett ögonblick förgått sedan de slutade att tala.

Men var jag än tecknade dem, i Pamir eller Persien, i Mesopotamien eller Mongoliet, i Tibet eller Turkestan, i Bagdad eller Babylon, i Jarkent eller Jerusalem — aldrig hade jag trott att de ur det stora Asiens inre en dag skulle stämma möte vid Västra Trädgårdsgatan i Stockholm för att vädja till en nordisk allmänhet om hjälp åt hungrande barn i det kristna Europa.

Lyssnar man välvilligt till deras vädjan, så har
jag icke fåfängt förspillt de stunder,
vilka jag offrat åt tecknandet
av deras anlets-
drag.

TECKNINGAR.

Armenisk gosse i Vladikavkas 14
Medressé Mirsa Ullug Bek i Bukhara 28
Kinesiske kommendanten i Tasch-kurghan 52
Dekorativ port i Si-ning-fu 76
Hussein Kuli i Djaffaru 110
Rogieh, flicka i Ser-i-tjah 114
Schigatse-dsong 122
Två tibetaner från Targo-gangri 136
Tempelsal i Tarting-gumpa 140
Minodora Bucikovskij, bondflicka i Storoschinets 146
Scheik Abdullah Said, neger från El-Faschar, boende i Jerusalem 166
Jehaske Meserahi, jude från Kurdistan, boende i Jerusalem 170

INNEHÅLL.

Förord ....

1. Tatarer i Balakhani 1885 13
2. Genom Persien 1886 17
3. Färden till Meschhed 22
4. Merv och Bukhara 26
5. Samarkand 30
6. Till Kaschgar 1890 36
7. Pamir 1894 42
8. Pamir 1895 50
9. Takla-makan-öknen 1895 53
10. Ostturkestan och Lop-nor 1896 60
11. Norra Tibet 1896 67
12. Till Peking 1897 72
13. Öknen, de vilda kamelernas hem 1900 och 1901 77
14. Tibet 1900 och 1901 88
15. Ladak 1902 91
16. Baktriska kameler 1906 96
17. Genom öknen Kevir 1906 100
18. Persiska folktyper 1906 108
19. Ladak 1906 115

20. Taschi-lunpos kloster 1907 121
21. Schigatses folk 1907 127
22. Transhimalaja 1907 och 1908 130
23. Tibetaner 1908 134
24. Tibetanska tempelkloster 1907 och 1908 138
25. Kriget 1914 och 1915 142
26. Bagdad 1916 147
27. Babylon 154
28. Mosul 1916 158
29. Jerusalem 162
Slutord 168

PRIS 15 KRONOR

SÄLJES TILL FÖRMÅN
FÖR KRIGSBARNENS
SKOLA I STOCKHOLM